

ERFGOED IN DE WAAGSCHAAL

CASE STUDY HARTJE ASTEN

SANDU NIESSEN

SUPERVISOR: A. J. J. VAN DER VALK

WAGENINGEN, 21 APRIL 2013

WAGENINGEN UR
For quality of life

Naam: Sandu Niessen

Wageningen University - Land Use Planning
LUP-80812 - Bsc Thesis Spatial Planning
Student - Sandu Niessen 911218602060

Docent/begeleider:

Prof. Dr. A. J. J. Van der Valk

29 Juli 2013

Voorwoord

Al sinds het begin van juli 2012 heb ik mij bezig gehouden met het behoud van het pand “Anneke de Bruijn”. Dat is nog niets in vergelijking met het proces rondom “Anneke de Bruijn”. Als een lopend vuurtje heb ik allerlei contacten kunnen opdoen. Vanaf maart 2013 ben ik begonnen met mijn bachelor scriptie. Het proces had geen vliegende start, maar dat is weer ingehaald in de maanden erna. Graag wil ik allereerst mijn scriptiebegeleider Arnold van der Valk bedanken voor het begeleiden van de scriptie.

Ook wil ik iedereen bedanken voor hun tijd die ze hebben vrijgemaakt voor zowel de interviews als de presentaties die ik gegeven heb. De theorieën over erfgoed en wetenschap hebben mij meer inzicht gegeven over hoe de wetenschap in elkaar zit.

Wanneer ik personen vergeten ben dan verontschuldig ik mij hiervoor, maar dit zijn de mensen die ik heb geïnterviewd en waar ik de afgelopen tijd contact mee heb gehad.

- Jan Smeets
- Ria Berkvens
- Jan Kouwenberg
- John Bankers
- Jan van de Rijdt
- Harry van der Loo
- Geert-Jan van der Spek
- Jac Huijsmans
- Marli Rooijackers
- Frans van der Loo

- Hendrik-Jan van Griensven
- Provinciale Commissie Bond Heemschut
- Gerda Cornelissen
- Arno Schout
- Mathijs Witte
- Joks Janssen, Hans Renes, Eric Luiten en Jan Rouwendal (bij het vak Cultural Heritage and Landscape Dynamics)
- Jos en Bauke Hüsken
- Tom Waals
- Hans van de Laarschot

Ongeacht of nu een directe bijdrage is geleverd voor de thesis of niet, wil ik deze mensen bedanken voor de kennis die zij hebben geleverd over vraagstukken rondom erfgoed.

Hartelijk dank hiervoor.

Inhoud

Voorwoord	1	2.5.1 Wat is erfgoed in Asten?	31
1.1 Probleemstelling:	6	3.1 Inspirators en Drijvende krachten:.....	33
1.2 Onderzoeksdoel:	7	3.2 Biografie van een huis:.....	33
1.3 Onderzoeksgebied:.....	8	3.2.1 Geschiedenis:	33
1.4 Onderzoeksveld:.....	8	3.2.2 Nieuwe feiten:.....	34
1.5 Keuze en relevantie:	8	3.2.3 Procesanalyse	37
1.6 Leeswijzer	9	3.2.3.1 Procesbeschrijving:	38
1.7 Methode.....	9	3.3 Gebiedsgerichte benadering “Anneke de Bruijn”:	39
1.8 Definitie begrippen:.....	10	3.4 Juridisch en beleidskader:	41
1.9 Onderzoeksvragen.....	11	3.4.1 Rijksniveau: de MoMo	41
2.1 Geschiedenis Erfgoed:	12	3.4.1.1 Monumentenwet strafrechtelijk:	42
2.2 Het begrip erfgoed:	15	3.4.2 Provinciaal erfgoed?:	43
2.3 Discoursen	17	3.4.2.1 Regionaal:.....	43
2.4 De erfgoedrevolutie: van de present simple naar de present simple. 19		3.4.3 Gemeentelijk niveau: Plandocumenten over Koningsplein 16.....	43
2.4.1 Present Simple (<1940):	21	3.4.3.1 Bestemmingsplan:.....	44
2.4.2 Past Simple (1940-1970):.....	21	3.4.3.2 Centrumvisie:	44
2.4.3 Past Progressive (1970-1990):	23	3.4.3.3 Gemeentelijk Beleid:	45
2.4.4 Present Perfect (1990-2010):	24	3.5 Financiering en participatie:.....	45
2.4.5 Present Simple (2010 en verder?):	25	3.5.1 De kosten:	45
2.4.6 Conclusie erfgoedrevolutie:.....	29	3.5.2 MKBA:	46
2.5 Erfgoed in Noord-Brabant	30	3.5.3 Subsidies:	46

3.5.4 Hoeveel kan dit bijdragen aan het behoud van “Anneke de Bruijn”?	47
3.5.5 Participatie:	47
3.6 Erfgoedonderzoek Asten: de waardestelling	48
3.6.1 Onderzoeksvraag:	49
3.6.2 Vragenlijst erfgoedonderzoek:	49
3.6.3 Erfgoed v.s. monumenten:	49
3.6.3.1 Afbeeldingen erfgoedonderzoek:	50
3.6.4 Visie dorpskern Asten:	51
3.6.5 Welke discourse?	52
Conclusies:	53
4.1.1 Integraal historisch onderzoek:	53
4.1.2 Snelheid betrokken erfgoedorganisaties:	54
4.1.3 Integratie Ruimtelijke Ordening:	55
4.1.4 Juridisch kader:	55
4.1.5 Begrippen “dorp” en “gezelligheid” in relatie tot erfgoed in Asten:	56
4.1.6 Discoursen:	56
Bibliografie Hoofdstuk 1 Inleiding:	57
Bibliografie Hoofdstuk 2 Theoretisch kader:	58
Bibliografie hoofdstuk 3: Casus Anneke de Bruijn	61
Bijlagen plaatjes:	63

1. *Old suf naar retro stuff:*

Erfgoed is in! De globaliserende economie heeft ervoor gezorgd dat mensen meer teruggrijpen naar de eigen leefomgeving, als houvast. Dat fenomeen wordt *glokalisering* genoemd. Erfgoed speelt daar een grote rol in. Op dit moment zijn er tal van ontwikkelingen gaande in de erfgoedsector. Herwaardering van erfgoed vindt plaats in Nederland. Het zoeken naar de identiteit begint bij materieel erfgoed¹. Daarom zijn rijksmonumenten belangrijk voor de identiteit van een gebied. Erfgoed bestaat niet langer alleen maar uit kastelen, kloosters of andere vooroorlogse gebouwen. De modernisering van de monumentenwet

Figuur 1 De herbestemming van een kerk

(MoMo) is althans de weg ingeslagen om alles tot erfgoed “te slaan”. Het criterium dat een rijksmonument minimaal vijftig jaar oud moet zijn is vervallen.²

Groeiende leegstand en de economische crisis maken het voor de bouwsector lastig om overeind te blijven. Samen met een te groot oppervlak aan bebouwde ruimte tegenover de vraag, is ook vanuit bouwsector steeds meer interesse in “erfgoed”.

Zelfs grote universiteiten in ons land hebben de weg weten te vinden naar erfgoed.³

Recent zijn de vier docenten benoemd tot bijzonder hoogleraar in relatie tot erfgoed.⁴

Zeker deze economisch moeilijke tijden maken mensen inventief. Talloze initiatieven zijn opgestart om het erfgoed te herbestemmen of te conserveren.

Bij een van die symposia waar ik ben geweest presenteerde Jan Rouwendal zijn boek “*Erfgoed op waarde geschat*”. Rouwendal deed twee jaar onderzoek naar de meerwaarde van erfgoed. Het is vaak lastig om dat te bepalen, omdat de waarden niet zitten in de inkomsten in geld,

² Rijksdienst voor het cultureel erfgoed, onbekend, bekeken op: 3 juli 2013

(<http://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/wat-verandert-er-op-1-januari-2012-voor-erfgoed>)

³ De VU, TUD en WUR hebben samen met diverse ministeries het netwerk erfgoed & ruimte opgericht om antwoorden te vinden op vraagstukken die zich afspelen in de ruimtelijke ordening en in de erfgoedsector.

⁴ Netwerk erfgoed en ruimte, onbekend, bekeken op: 3 juli 2013

(<http://www.netwerkerfgoedenruimte.nl/hoogleraren/oraties>)

¹ Dit is te zien aan de oprichting van Unesco (1959) en de lijst voor immaterieel erfgoed pas in 2001

maar in de baten. Het gaat dus over het kwantificeren van erfgoed. Rouwendal had enkele in het oog springende conclusies voer erfgoed. Ten eerste scheidt erfgoed het kaf van het koren. Hoger opgeleiden hechten meer waarde aan de nabijheid van erfgoed dan lager opgeleiden. Kenniswerkers trekken meer naar gemeente met erfgoed dan zonder. Woningprijzen kunnen in de hele gemeente dalen als cultureel erfgoed zou verdwijnen.⁵ Dat heeft ook te maken met de voorzieningen die erfgoed aantrekken.

Daarnaast werd bij zijn onderzoek gekeken of huizen met erfgoedstatus een meerwaarde hadden ten opzichte van huizen zonder erfgoedstatus. Zijn conclusie was dat huizen met een monumentenstatus 20 % meer waard zijn dan andere woningen.⁶ Bovendien is erfgoed een katalysator van allerlei activiteiten. Historische centra maken de omgeving aantrekkelijk wat weer zijn weerslag heeft op de huizenprijs, de voorzieningen die er zijn en de mensen die er komen. Kortom, erfgoed brengt leven in de brouwerij!

Erfgoed is in beweging en populair aan het worden. De keuze om in mijn thesis erfgoed als onderwerp te kiezen komt dus niet uit de lucht vallen. Na dit succesverhaal zou je verwachten dat alles in orde is in de erfgoedsector. Dat is niet het geval. De casus die in deze thesis wordt

onderzocht illustreert dit. Dit stukje erfgoed valt precies in de mazen van de erfgoedsector. Daarom is het een interessante casus om te onderzoeken. We gaan niet in op het financieel waarderen van het pand. We gaan eerder in op de gedachtes over erfgoed en wat voor effect dit kan hebben op de ontwikkeling van dit pand.

“Anneke de Bruijn zegt u waarschijnlijk niets, maar het is in het dorp waar ik geboren ben.”

Anneke de Bruijn was een echt dorpsfiguur. Anneke kon in de chaos altijd alles terugvinden. Ze had een goed geheugen en was erg leergierig.” Dit zijn enkele citaten uit het boek *“Between two lives”* van Annelou van Griensven. Het is een interessant boek om te bekijken om een indruk van haar te krijgen.

Anneke de Bruijn had een typische dorpswinkel in het centrum van Asten op Koningsplein 16. De herinnering die de meesten bij blijft is dat ze in de

Figuur 2 De panden aan het Koningsplein

⁵ Rouwendal, R., Duijn van, M. (2013)

⁶ Rouwendal, R. (2013)

chaos altijd alles kon terugvinden (zie figuur 3). Het pand staat midden in het dorp Asten en ligt er al ongeveer zeven jaar verlaten en verloederd bij. De plek Koningsplein 16 kent wellicht een grotere geschiedenis dan op het eerste oog zichtbaar is. Dat gaan we niet onderzoeken in deze thesis, maar we gaan er wel op in wat we tot nu toe weten van de plek.

Figuur 3 De geordende en chaotische winkel naast elkaar

1.1 Probleemstelling:

Asten kent een 22-tal rijksmonumenten⁷. Een daarvan, waarover de casus gaat werd uitgebaat door Anneke de Bruijn⁸. Sinds een jaar of zeven is het pand verloederd geraakt en staat het leeg. Het pand wordt in de volksmond zelf ook wel “Anneke de Bruijn” genoemd.

⁷ Provincie Noord-Brabant, Cultuurhistorische Waardenkaart, *site zie bibliografie* bekeken op: 5 juli 2013; Monumentenregister Rijksdienst voor Cultureel erfgoed, bekeken op: 5 juli 2013 gezocht naar: Asten (<http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php>)

⁸ J. Bruns, R. Koopmanschap (2008)

Het lijkt alsof er achter de ramen niet veel schuil gaat. Het tegenovergestelde is waar. Ten eerste wil de beheerder van het pand alleen het pand verkopen om het geld aan twee goede doelen te schenken.⁹ In eerste instantie wilde de gemeente, conform de centrumvisie, de panden slopen, maar vanwege de cultuurhistorische waarde mocht dat niet.¹⁰ Gezien het lange tijdsbestek waarin de panden leeg staan is de gemeente nu voor sloop.¹¹ Daartegenover heeft onlangs de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de welstandscommissie zich verzet tegen sloop van het pand “Anneke de Bruijn” (respectievelijk 20-11-2012 en 24-10-2012)^{12,13}. Daarnaast heeft, ondanks dat er verdeeldheid heerst, de heemkundekring De Vonder zich geschikt naar de mening van de RCE en de welstandscommissie.¹⁴ De burgers in Asten zijn verdeeld. Vanaf eind 2012 zijn een aantal mensen een groep opgestart om het pand te behouden. Al geruime tijd is daardoor een impasse ontstaan. Mensen zouden verwachten dat een rijksmonument beschermd zou zijn, maar dat lijkt niet zo te zijn.

Om de casus in zijn geheel goed te kunnen begrijpen moet duidelijk

⁹ <http://www.ed.nl/regio/onderzoek-naar-staat-oude-panden-1.1682569> bekeken op: 2 juli 2013

¹⁰ Gemeente Asten, Voorstel voor de Commissie Ruimte, d.d. 18 mei 2010

¹¹ <http://www.siris.nl/article/asten/198326/aanvraag-sloopvergunning-pand-anneke-de-bruijn/> bekeken op: 2 juli 2013

¹² Ir. Peters, W. A. M. J., Welstandscommissie, 24 oktober 2012

¹³ Smouter, R., Rijksdienst voor cultureel erfgoed, 19 november 2012, Advies omgevingsvergunning monumenten

¹⁴ <http://www.ed.nl/regio/asten/heemkundekring-toch-tegen-sloop-1.3599237> bekeken op: 2 juli 2013

worden wat er achter de scheur in het pand zit. We laten zien dat Anneke de Bruijn niet de enige is die meespeelt en dat het niet per definitie een object is dat los staat van de omgeving.

Hoe kan het dat een gebouw dat volgens de wet wordt aangemerkt als een rijksmonument, wordt verwaarloosd, terwijl dat een groot deel van de burgers in Asten koud laat? Waarom vinden mensen iets erfgoed en waarom niet en wat voor gevolgen kan dat hebben in de ruimtelijke ordening?

1.2 Onderzoeksdoel:

Het doel is te onderzoeken wat de opvattingen over erfgoed onder betrokkenen zijn en wat voor conclusies daaruit kunnen worden

getrokken in de relatie tot erfgoed en ruimtelijke ordening in Asten.

Daarbij wordt ook dieper ingegaan op het begrip “erfgoed”. Dit onderzoek wordt gebruikt om uit te zoeken hoe Koningsplein 16 kan worden behouden en om te kijken wat voor zaken mee kunnen spelen om het pand te behouden. Aan de hand van deze zaken wordt opgemaakt welke uitkomsten een bredere relevantie hebben.

Figuur 4 Ligging van Anneke de Bruijn op lokaal niveau met de oude kerk in het midden; de ligging van Asten op regionale schaal

1.3 Onderzoeksgebied:

De casus waaraan dit onderzoek wordt gehangen bevindt zich in het dorp Asten. Asten ligt op een dekzandrug van zuidoost naar noordwest en grenst aan het moeras “De Groote Peel”. Van oudsher ligt Asten in een geïsoleerd gebied in de periferie, van de toen nog niet zo grote steden, Eindhoven en Helmond. Tegenwoordig wordt het gebied handig ontsloten door de A67 en ligt het tussen allerlei stedelijke gebieden in zoals het Ruhrgebied, de Randstad, de Vlaamse Ruit en Parkstad Limburg. Uit toeristisch oogpunt staat Asten bekend om zijn klokken. Recent is de grootste klok ter wereld in Asten gemaakt¹⁵ en zijn er klokken gemaakt voor de Notre Dame in Parijs¹⁶. Het pand waarover we spreken ligt in hartje Asten aan het Koningsplein. Dit pand kent nog twee “buurpandjes” die veelal als een geheel worden gezien met Koningsplein 16. De staat van de buurpandjes, Koningsplein 12 en 14 was dermate slecht dat zelfs de RCE al heeft aangegeven dat ze gesloopt mogen worden.¹⁷ Daar focussen we ons niet op. Er wordt gefocust op het pand Koningsplein 16 (zie figuur 2). Dit pand kent, naast dat dit groter is, een mogelijke “driedimensionale” geschiedenis.

¹⁵ Warnar, C. (2012)

¹⁶ <http://nos.nl/artikel/418869-klok-notre-dame-in-asten-gegoten.html> bekeken op: 5 juli 2013

¹⁷ Bekeken op: 5 juli 2013 <http://www.ed.nl/regio/rijksdienst-slopen-mag-1.3296234>

1.4 Onderzoeksveld:

Het onderzoek wordt in eerste instantie gericht op de relatie tussen erfgoed en ruimtelijke planning en wat daar de belangen en mogelijkheden in zijn. Om dit mogelijk te maken voor mij als student Ruimtelijke Planning moet eerst het begrip erfgoed helder uiteengezet worden.

De erfgoedsector wordt er in betrokken, maar ook de overheid en de burger. Mogelijke gerelateerde onderzoeksvelden zijn het participatieproces, cultuurhistorie en planologie (wetgevend kader).

1.5 Keuze en relevantie:

Deze keuze is gebaseerd op deze plek omdat er verschillende factoren zijn die nog niet zijn doorgrond in de wetenschappelijke benadering van erfgoed. Paradoxaal bestaat erfgoed nog niet lang. Het is een opkomend fenomeen in zowel de wetenschap als sociale constructie, als voor burgers bij behoud en herbestemming van erfgoed. Die tak is lastig te doorgronden. Er is een scala aan belangen en definiërmogelijkheden die een rol spelen hierin en die komen ook terug in het onderzoek. Al die opkomende belangen – zoals de overheid of de bouwsector – maken het onderzoeksveld van erfgoed complexer dan dat je voor nieuwbouw kiest. Het is geen *tabula rasa* waarop je alles kunt bouwen, zoals in het spel *The Sims* of *Simcity*. De stad, het dorp, een huis kunnen al eeuwen bestaan en

vormen de identiteit van het omliggende gebied. Het zorgt voor een gemoedelijke sfeer. Pas recent wordt dit belang onderkend. Zoals de panden “Anneke de Bruijn” staan er nog ongeveer 900 rijksmonumenten in Nederland.¹⁸ Het is te constateren dat de nieuwe monumentenwet (MoMo) er niet aan bij heeft gedragen om minder leegstand bij rijksmonumenten te hebben in Nederland¹⁹. Die leegstand leidt tot verwaarlozing van deze rijksmonumenten. Sloop hangt als een zwaard van Damocles boven de gebouwen, ondanks het feit dat het rijksmonumenten zijn. Vaak wordt een rijksmonument ook verloederd om het te kunnen slopen.²⁰ Deze thesis brengt de casus “Anneke de Bruijn” in kaart.

Deze plek heeft voor mij de voorkeur, omdat het mij een boeiend onderwerp leek om erfgoed te ontrafelen en omdat ik een getogen Astenaar ben. Mijn hart lag al bij erfgoed. Door dit onderzoek ben ik erachter gekomen dat erfgoed een nog veel lastiger begrip is dan verwacht wordt. Bovendien zie je steeds sterker terugkomen dat het proces rondom erfgoed een zeer participatief proces is waar veel bijzondere en onverwachte uitkomsten liggen, die veel meer in zich hebben dan nieuwbouw.

¹⁸ H. Harmsen, G. Van der Waal, 2008. Leegstand en herbestemming, Atelier Rijksbouwmeester, 's Gravenhage

¹⁹ Zie bijvoorbeeld deze casus of het landhuis in Brummen of het vervallen dijkhuis in Wageningen

²⁰ Zie bijvoorbeeld klooster Sankt Ludwig in Roermond of het buurtwinkeltje in Kimsward

1.6 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt het theoretisch kader getoond. Het begrip erfgoed wordt uiteengezet en beschreven. Er komen diverse discoursen over hoe gekeken wordt naar erfgoed aanbod. De casus wordt tot in details onderzocht in hoofdstuk 3. Daarin wordt uitgegaan van drijvende krachten die achter de muren van Anneke de Bruijn schuilgaan. Die worden geanalyseerd. Hoofdstuk 4 is de conclusie van het onderzoek. Omdat het een casestudy betreft is het niet handig om in verschillende volgorde de thesis te lezen. Gewoon beginnen en kom achter de muren van “Anneke de Bruijn”!

1.7 Methode

Het onderzoek kent twee delen. Ten eerste is er literatuuronderzoek gedaan om het begrip erfgoed in kaart te brengen. Daarvoor zijn secundaire bronnen zoals wetenschappelijke literatuur, geschiedenisboeken, journals en krantenberichten gebruikt.

In het tweede deel, de casus zijn diverse bronnen gebruikt. Dat zijn zowel secundaire bronnen als primaire bronnen. De primaire bronnen zijn de diepte-interviews. Die interviews zijn verwerkt in het erfgoedonderzoek. Door tijdgebrek is er geen enquête gehouden onder de bevolking. Dit zou interessant zijn voor een vervolgstudie naar dit fenomeen.

Buiten deze diepte-interviews zijn er ook interviews geweest die ongestructureerd waren, maar die informatie bevatten die te gebruiken was voor mijn thesis. Tijdens de interviews is ook vermeld dat deze interviews wellicht gebruikt konden worden voor mijn thesis. Naar mijn idee hebben alle ondervraagden enthousiast gereageerd op het interview. Het is bijzonder dat ik bij zoveel mensen tijd heb kunnen vragen om woorden te wisselen over erfgoed en het behoud van “Anneke de Bruijn”, terwijl dit niet de primaire bezigheid van deze personen betreft.

Hans van de Laarschot, archivaris bij het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven (RHC-Eindhoven), is bezig met archiefonderzoek over “Anneke de Bruijn”. Wat hij tot nu toe heeft onderzocht en in kaart heeft gebracht, is in de thesis verwerkt.

De aard van het onderzoek ligt niet zozeer bij het praktische behoud van het pand “Anneke de Bruijn”, maar meer bij hoe de waardering van erfgoed kan bijdragen aan het behoud van “Anneke de Bruijn”. Het participatieproces en de financiering worden in de casus miniem aangeraakt.

1.8 Definitie begrippen:

Discours: een discours is de uiting van een bepaalde groep, waarmee de groep de werkelijkheid structureert en waarmee zij vastlegt wat zij voor

waarheid houden. Het is een constructie van samenhangende begrippen waarin een individu subject is en de wereld betekenis geeft. Het beschrijft niet alleen een bepaalde realiteit, maar de discours kan ook de realiteit bepalen. Binnen een discours kan niet alles zomaar gezegd worden. Er zijn verschillende taboe-onderwerpen in een discours.

Lieux de Memoire: letterlijk: *plaatsen van herinnering*. Het zijn plaatsen waarbij het lijkt alsof het verleden en het heden bij elkaar komen.

Tabula Rasa: letterlijk uit het latijn: *onbeschreven blad*. In de ruimtelijke Planning wordt dit begrip gebruikt om aan te duiden dat een plek al eeuwen gebruikt wordt en dat het niet een plek is zonder geschiedenis.

Genius Loci: letterlijk: *de geest van een plek*. Het geeft aan dat sommige plekken een sfeer of eigenheid hebben die nergens anders voorkomt.

MKBA: Een Maatschappelijke Kosten- en batenanalyse probeert de positieve en negatieve effecten op de welvaart in Nederland van een plan te calculeren. Vroeger werden alleen de inkomsten en uitgaven meegerekend, maar er zijn ook maatschappelijke effecten die meespelen en die niet werden meegerekend. De MKBA zorgt ervoor dat de kwaliteit van de leefomgeving meegerekend wordt. Bij erfgoed is recent middels een MKBA vastgesteld dat erfgoed een meerwaarde voor de omgeving

creëert tegenover normale huizen (zie erfgoed op waarde geschat, Jan Rouwendal).

Een MKBA heeft als nadeel dat heel veel effecten mee kunnen worden genomen, waardoor, als iets niet goed uitkomt, dit buiten deze effecten kan worden gelaten, terwijl alle positieve effecten wel meegewogen worden.

Bouwhistorisch onderzoek: Bouwhistorisch onderzoek omvat onder andere dendrologisch onderzoek (kijken hoe oud het hout van de constructie is) en onderzoek naar de funderingen en verbanden en stenen. Bij een bouwhistorische verkenning wordt alleen globaal gekeken naar hoe het huis er uit ziet en wat voor datering er op geplakt kan worden. Daar wordt niet gekeken naar delen van het huis.

1.9 Onderzoeksvragen

Algemene onderzoeksvraag:

Hoe valt uit de specifieke onderzoeksvragen af te leiden hoe je een rijksmonument kunt behouden?

Specifieke onderzoeksvragen gericht op casestudy:

- Hoe draagt de geschiedenis van de plek bij aan het behoud van “Anneke de Bruijn”? **Geschiedenis**

- Hoe kunnen aanknopingspunten in de ruimtelijke ordening bijdragen bij het veilig stellen van Koningsplein 16? **Urban Planning**
- Wat zijn de politieke en juridische instrumenten die ingezet kunnen worden om Koningsplein 16 te Asten veilig te stellen? **Politiek en recht**
- Wat zijn de huidige opvattingen over monumenten binnen de gemeente Asten?

Uit deze vragen volgt een andere vraag:

- Welke aanknopingspunten zijn er te maken tussen de casestudy en andere (leegstaande) rijksmonumenten in Nederland?

2. Theoretisch kader

2.1 Geschiedenis Erfgoed:

Erfgoed is een dynamisch begrip. Erfgoed is op allerlei manieren te definiëren. Het boek *Erfgoed: de geschiedenis van een begrip* van Frans Grijzenhout (2007) laat goed zien hoe het begrip in de loop der eeuwen is geëvolueerd. Het is een bloemlezing van zaken die belangrijk zijn voor het Astense begrip over erfgoed.

Seneca (eerste eeuw na Chr.) was een van de eerste die zich uitsprak over erfgoed. Hij riep op tot aanvaarding van de erfenis die de sterfelijke Ouden hadden nagelaten. Die bijeen gezwogde “erfenis van velen” (*multorum hereditatem*) moeten we dankbaar aanvaarden en beheren als huisvader en accumuleren. De erfenis moet groter zijn wanneer het overgaat naar nakomelingen van mij. Tijdens de Griekse periode ging het vooral over het overbrengen van het geestelijk erfgoed.²¹

Via de Engelse en Franse begrippen “heritage”, “patrimoine” en het Duitse “erbe” en via de “Nederlandse” begrippen “erfgoed”, “erfzonde”,

²¹ Grijzenhout, F. (2007)

“oudheden”, “monumenten” en “gedenkteken” is de huidige definitie “cultureel erfgoed” ontstaan.²²

De eerste Nederlandse gedachten over erfgoed zijn te vinden in de late middeleeuwen. Dit was vooral in gebieden met een grote historische achtergrond zoals rondom Nijmegen, Maastricht, in Drenthe of het Rivierengebied. Zoals gezegd is via de terminologie “oudheden”, “monumenten” of “gedenkteken” steeds beter geformuleerd dat erfgoed behouden moest blijven.²³ Dat in die tijden de opvatting ontstond om erfgoed te behouden is niet vreemd. In die tijd werd er na de donkere Middeleeuwen voor het eerst weer teruggekeken naar de Romeinse en Griekse overblijfselen waarop in grote mate de Nederlandse en Europese gedachten zijn gestoeld. In de Nederlanden werd daarom vooral aangehaakt op de relatie tussen de Romeinen en de (“Nederlandse”) Bataven. De behoefte om zich als land te onderscheiden was groot.²⁴ In 1734 kwam de eerste Nederlandse “monumentenwet” tot stand, de tweede in zijn soort. Oudheidkundigen probeerden hiermee de hunebedden niet te laten eindigen als kustwering.²⁵

²² Grijzenhout, F. (2007)

²³ Langereis, S., Grijzenhout (2007)

²⁴ De monnik Aurelius vervalste een inscriptie om de broederband tussen de Bataven en de Romeinen te “bekrachten”.

(Langereis, S., Grijzenhout, F., *Erfgoed de geschiedenis van een begrip*, 2007, *Antiquitates: voorvaderlijke oudheden* p. 66-68)

²⁵ Langereis, S., Grijzenhout, F. (2007)

Dat daargelaten, is het conserveren van “onroerend” erfgoed tamelijk recent, hoewel dit eerder gebeurde dan dat de natuurbescherming het licht zag. Het eerste beschermde natuurgebied was het Naardermeer in 1906, opgekocht door de in 1904 opgerichte *Vereniging Natuurmonumenten*.²⁶ Vanaf die tijd kreeg de schoonheid van het landschap steeds meer de aandacht.

Het eerste rijksmonument daarentegen was de ruïne van Brederode in 1862.²⁷

Vreemd genoeg vermeldt Duparc in zijn werk “een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed” (1975) dat de strijd begon met het artikel van Victor de Stuers die in zijn doordacht pleidooi aandacht vroeg voor het (dreigende) verdwijnen van Nederlands erfgoed.²⁸ Naar mijn idee volstaat in sommige gevallen deze oproep nog steeds. Het artikel had tot gevolg dat De Stuers werd benoemd tot chef van de nieuwe afdeling Kunsten en Wetenschappen en De Stuers kreeg daarmee de gelegenheid

om de zaken die hij voorzag in zijn pleidooi om te zetten in daden.²⁹

Hoewel de monumentenwet pas in 1961 tot stand kwam!

Zoals uit het artikel van De Stuers en andere boeken en artikelen³⁰ kwam het nationale karakter van erfgoed steeds weer naar voren.

Figuur 5 Victor de Stuers

Opmerkelijk genoeg was er 78 jaar na het eerste rijksmonument pas enige wettelijke bescherming van erfgoed. Hoewel het besluit op de wederopbouw in 1940 nog niet veel voorstelde. Na de verwoestingen van de Duitsers in de meidagen mocht er geen monument gesloopt of veranderd worden voordat er toestemming werd gevraagd aan de rijksdienst voor de monumentenzorg.^{31,32}

Na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog was er geen behoefte om erfgoed te hebben. Het stond in de weg naar vooruitgang.

²⁶ Natuurmonumenten, bekeken op: 1 juli 2013

(<http://www.natuurmonumenten.nl/natuurgebieden/naardermeer/over-dit-gebied>)

²⁷ Rijksgebouwendienst, bekeken op: 1 juli 2013 (<http://www.rgd.nl/onderwerpen/de-gebouwen/ruine-van-brederode>)

²⁸ Lunsingh Scheurleer, Th.H., Biografisch Woordenboek van Nederland, 2012, 'Stuers, jhr. Victor Eugène Louis de (1843-1916)

(<http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/stuers>)

²⁹ Lunsingh Scheurleer, 2012; bekeken op: 2 juli

2013(<http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/stuers>)

³⁰ Zoals J. Schijnen in *Nederlandsche volkskunde (1916)* of H. Polak *Het kleine land en zijn groote schoonheid (1929)*

³¹ Polano, M., Kuipers, M. (1995)

³² Eickhoff, M., Grijzenhout, F., (2007)

Als een der laatsten³³ in Europa werd in 1961 een monumentenwet in Nederland ingesteld. Achtennegentig jaar na het eerste rijksmonument. Bij de invoering van de monumentenwet werd een inventarisatie van monumenten gemaakt. De weinige mensen die toen bij de Rijksdienst werkten struinden stad en land af om de lijst aan te vullen die in de eerste helft van de 20^e eeuw werd opgesteld (zie Erfgoed in Noord-Brabant).³⁴ De vorige lijst uit de jaren '30 bestond vooral uit kerken, kloosters, kastelen en molens. Bij die inventarisatie in de jaren '60 werden meer zaken als monument, gezien zoals woonhuizen.³⁵ In 1988 werd de monumentenwet nogmaals herzien. In 1988 werden er steeds meer taken bij de lagere overheden gelegd in plaats van bij de rijksdienst.³⁶

Het erfgoedbegrip kwam in een stroomversnelling doordat grote industriële en militaire complexen leeg kwamen te staan. De vraag wat we er mee aan moesten en of dit nu erfgoed was werd nu steeds luider. Strijp S is daar een voorbeeld van. Strijp S werd van bedrijventerrein “omgetoverd” tot rijksmonument. Sommige wethouders wilden er zelfs

Unesco werelderfgoed van maken³⁷! Binnen de ruimtelijke planning is nooit echt rekening gehouden met het erfgoed tot dan toe.

Daar kwam verandering in door een landschapsanalyse te betrekken bij de ruimtelijke planning. Voorbeelden zijn de triplexbenadering (1976) lagenbenadering (onbekend)³⁸ en de Biografie van het landschap (1999>)³⁹. Dat erfgoed werd geïntegreerd is pas net nieuw. Onder aanvoering van het rijksprogramma “Belvédère” (1999-2009) werd dit gestimuleerd.⁴⁰

De geschiedenis van het begrip erfgoed tot nu toe is een roerige geweest; een begrip met zeer uiteenlopende interpretaties.

Tegenwoordig is een ietwat paradoxale beweging ontstaan. Sinds De Stuers is getracht om erfgoed van vóór 1850, dat als uiting van “kunst of eene eraan verbonden historische herinnering” belangrijk was te conserveren.⁴¹ Talloze van deze panden zijn gesloopt en daarvoor in de plaats is nieuwbouw gekomen. Die gebouwen worden nu als “erfgoed” bestempeld.

³³ Roenhorst, W., Grijzenhout, F. (2007) [Unesco Database of national cultural heritage laws bekeken op: 30 juni 2013](http://www.unesco.org/culture/natlaws/) (<http://www.unesco.org/culture/natlaws/>)

³⁴ Interview Gerda Cornelissen en Arno Schout

³⁵ Vergelijking tussen monumentenregister (wat toen als monument werd benoemd) en de lijst uit 1931 (http://www.dbnl.org/tekst/voo016voor09_01/)

³⁶ <http://www.wznh.nu/over-wznh/erfgoed-advisering/wat-is-monumentenzorg>

³⁷ <http://www.ed.nl/regio/eindhoven/eindhoven-strijp-s-is-werelderfgoed-1.2180829>

³⁸ Hidding, M. (1997)

³⁹ Reuselaars, I. et al. (2009)

⁴⁰ Van der Zande, A., During, R. (2009)

⁴¹ Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, 1931, voorwoord (http://www.dbnl.org/tekst/voo016voor12_01/voo016voor12_01_0001.php)

Ikzelf heb het vak *Cultural Heritage and Landscape Dynamics* gevolgd. Daar werd door sommigen alles als erfgoed ervaren⁴². De Stuers probeerde om cultureel besef bij te brengen. Hier lijkt het alsof de wereld totaal is omgekeerd en er alleen nog maar van erfgoed sprake is. Het verschil tussen “verleden” en “erfgoed” is steeds kleiner geworden.

2.2 Het begrip erfgoed:

Het begrip erfgoed definiëren is een lastige bezigheid. Het *onderzoek* naar het begrip erfgoed staat nog maar in de kinderschoenen. Het eenvoudigste waarmee erfgoed gedefinieerd kan worden is door te kijken naar de definitie in het Van Dale woordenboek.

Erfgoed wordt in de Van Dale beschreven als “bezittingen die bij erfenis overgaan” en als tweede definitie: “de geestelijke of culturele nalatenschap van een voorganger, een vroeger geslacht, veelal beschouwd als het eigene van een cultuur.”⁴³

Bij de rijksdienst wordt het begrip omschreven als “verzamelnaam” voor monumenten, vondsten en opgravingen, (im-)materiele zaken die we op dit moment nog de moeite waard vinden om te bewaren.^{44,45} Dit is echter

een te verkorte versie om erfgoed te definiëren. Er zijn verschillende definities in omgang. Enkele kunnen al voorbij zijn gekomen in de “geschiedenis van het erfgoedsbegrip”.

In het boek *Dynamisch erfgoed* van Willem Frijhoff worden de definities uiteengezet die Frans Grijzenhout heeft willen vertellen in het boek “*Erfgoed, de geschiedenis van een begrip*”. De eerste definitie gaat terug op Seneca. Erfgoed is dan “al datgene wat door cultureel handelen tot stand is gebracht en voor het nageslacht is bewaard. [...] Het brengt de opdracht met zich mee om zorgvuldig met alle erfgoed om te gaan.” Als kanttekening hierop wijst Willem Frijhoff er op dat de context op dit moment heel anders ligt dan in de tijd van Seneca. Enerzijds is er een enorme accumulatie van erfgoed gaande, die eigenlijk om selectief beheer en behoud vragen. Anderzijds zijn er harde confrontaties tussen het natuurlijk overgeleverde erfgoed van de samenleving en dat van nieuwkomers of buitenstaanders.⁴⁶

Een tweede definitie die te herleiden was uit het boek is meer strijdbaar en defensief van karakter. Daar staat kwaliteit centraal. Erfgoed is “iets zeldzaams en kostbaars dat in zijn bestaan wordt bedreigd, maar vanwege zijn waarde voor de groep bewaard moet blijven of levend moet worden

⁴² Vak LUP-91806 o.l.v. J. Janssen, E. Luijten, J. Rouwendal, H. Renes (2013)

⁴³ Den Boom, T., Geeraerts, D. (2005)

⁴⁴ Rijksdienst voor cultureel erfgoed, datum onbekend, Wat is cultureel erfgoed?, bekeken op: 23 april 2013
(<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/monumenten-en-erfgoed-archeologie/vraag-en-antwoord/wat-is-cultureel-erfgoed.html>)

⁴⁵ Bond Heemschut/Ministerie van OCW, datum onbekend, Let op je erfgoed; Cultureel erfgoed bekeken op: 23 april 2013

(<http://letopieerfgoed.nl/wat-bescherm-je/cultureel-erfgoed>)

⁴⁶ Frijhoff, W. (2007)

gehouden.” Dit impliceert dat het heden het verleden bedreigt en dat daar iets aan zou moeten worden gedaan. In die zin is de tweede definitie een stuk selectiever dan de eerste definitie.⁴⁷

De auteur voegt zelf nog een derde definitie toe.

Erfgoed is “niet verzakelijk en niet eens en voor altijd vastgelegd als een herkenbaar product dat zichzelf gelijk blijft.” Cultuur is de rode draad, de modus van handelen. Object van dit handelen is erfgoed. Als je die lijn doortrekt is alles erfgoed, maar dat is onjuist. Immers, erfgoed wordt dan gezien als een grote ton met oneindig veel objecten erfgoed. Het krijgt echter pas de status van zinvol erfgoed wanneer er een dergelijk lotje is getrokken zodat we het met elkaar delen en gezamenlijk de moeite waard vinden om aan de toekomst door te geven. Erfgoed kan zijn zin verliezen of in betekenis groeien en er kunnen nieuwe vormen van erfgoed ontstaan.⁴⁸

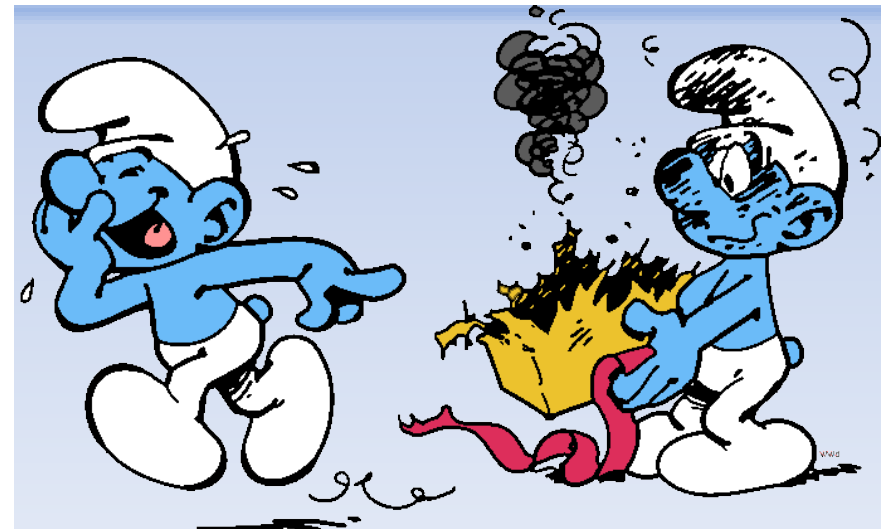
Wanneer je al deze begrippen bekijkt zijn er verschillende componenten te benoemen waaruit de definitie bestaat.

- Ten eerste is het iets wat kan worden overgedragen. Dit kan van alles zijn zoals een ervaring uit het verleden, een ruimtelijk object, gebouw, artefact enzovoorts.

⁴⁷ Frijhoff, W. (2007)

⁴⁸ Frijhoff, W. (2007)

- Ten tweede is er een groep gevers en ontvangers. Er moet een groep zijn die bereid is om cultuurelementen of objecten over te dragen of te ontvangen als eenheid zijnde.
- Ten derde zal er een motivering moeten zijn van de legitimiteit van de overdracht. Wat is de waarde van het object dat het verleden met de toekomst verbinden kan?⁴⁹

Figuur 6 Een cadeau van lolsmurf is toch iets minder lollijg!

Vanuit de ruimtelijke planning is dit niet genoeg. In de ruimtelijke planning wordt vaak het begrip *Genius Loci* gebruikt om de *geest van de plek* aan te duiden. Dit heeft een directe link met het erfgoed dat er is. Dit begrip komt overeen met in het boek vermelde *lieux de mémoire* wat

⁴⁹ Frijhoff, W. (2007)

“plaats van herinnering” betekent.⁵⁰ Nachtelijke filosofische gesprekken zijn over deze begrippen te voeren, maar wat dit voor mij betekent is dat erfgoed *plekgebonden* is. Dat is nog altijd breed, maar stel je voor: Als je een groen huisje uit de Zaanstreek in Asten neer zou zetten dan weet iedereen meteen dat het niet Brabants, maar Noord-Hollands is en dat het daar erfgoed is. Op grotere schaal is dat ook te zeggen: een rijtjeshuis uit Nederland kun je meteen herkennen in het buitenland. Toch is dat op regionaal niveau niet te zeggen en vaak zal er getwijfeld worden of het erfgoed is.

Naar mijn idee gaat deze *plekgebondenheid* meer over het feit dat een plek zich – op een kleiner schaalniveau – regionaal of lokaal onderscheid van de rest.

Dat er steeds meer (naoorlogse) wijken als geheel op de monumentenlijst terecht komen is een gebrek aan waarde of herinnering aan het object *an sich*. Het impliceert dat iets nooit “officieel” erfgoed zal worden als het universeel is. Dit verklaart wellicht ook waarom rijtjeshuizen vaak niet worden gezien als erfgoed.⁵¹ Nu kom je in het domein van identiteit en waarde van zowel de gever als de ontvanger. Ook de vraag of men *weet*, *er kennis van genomen heeft*, of iets uniek/waardevol is, is belangrijk. Hoe minder duidelijk dat naar voren komt, hoe minder dat er iets mee gedaan wordt of herbestemd wordt.

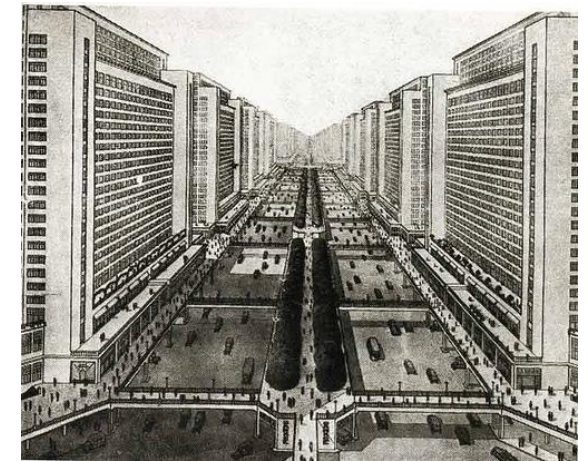
⁵⁰ Frijhoff, W. (2007)

⁵¹ Zie het erfgoedonderzoek

De vormgeving van deze componenten zoals hierboven is uitgelegd ligt in de cultuur besloten. Daar gaan we verder op in bij het beschrijven van de discourses. Wessel Krul heeft in het boek “*Erfgoed, de geschiedenis van een begrip*” allerlei perspectieven op erfgoed in kaart gebracht. Die discourses worden in de thesis gebruikt om te kijken welke discours in Asten dominant is.

2.3 Discourses

Volgens Lorenz (1998) is cultuurhistorie en daarmee erfgoed een sociale constructie. Wat de waarde van erfgoed is, is geen duidelijk gegeven. Martijn Duineveld illustreert aan enkele voorbeelden dat cultuurhistorie niet altijd goed bevonden wordt door elk deel van de samenleving. Het is een groeps- en/of praktijk gebonden constructie (“perspectief”) die beïnvloed wordt door alledaagse, wetenschappelijke, sociale, politieke, maatschappelijke, economische en andere

Figuur 7 Futuristisch plan van Le Corbusier

(on)bewuste factoren. Duineveld concludeert dat een object voor de een waardeloos kan zijn en voor de andere groep zeer waardevol.⁵²

Die perspectieven op erfgoed worden duidelijk weergegeven in *Erfgoed: de geschiedenis van een begrip door Wessel Krul*. De perspectieven op erfgoed worden discoursen genoemd. Krul zet vier discoursen uiteen.

Allereerst wordt er een beeld geschetst van het *futurisme* aan de hand van het leven van Marinetti. Hij was de grondlegger van het futuristisch manifest.

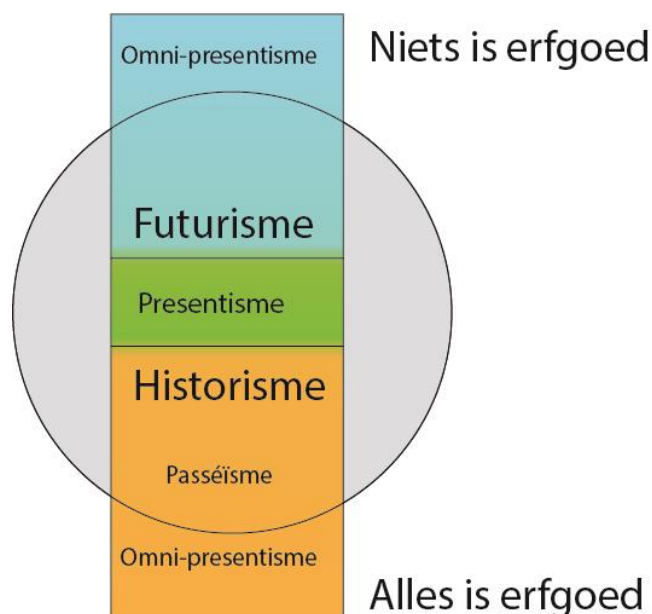
Het futuristisch discours is voorstander van een radicale overgang naar de moderne samenleving. Gericht zijn op het verleden is een teken van slapheid: een levend mens gaat mee met zijn tijd. Dat betekent streven naar vooruitgang en verandering. Het angstbeeld is *de*

musealisering van de samenleving. Ruimte maken voor een betere en mooiere toekomst. Een gemeenschap die vrij wil zijn moet zich ontdoen van het verleden.⁵³ Erfgoed is uit ten boze.

Het tweede discours veronderstelt dat er niet zoiets bestaat als historisch erfgoed of dat er geen reden is om aan het behoud van historische overblijfselen bijzondere aandacht of steun te geven. Dit wordt het *presentisme* genoemd. De gedachte is dat er niets anders

bestaat dan het heden. Dit lijkt tegenstrijdig met het in stand houden van musea. Dat is het echter niet. In musea wordt het verleden op een eigen plek afgezonderd en staat het de belangen van het heden niet in de weg.⁵⁴

Na futurisme en presentisme is de logische opvolger dat er naar het verleden wordt gekeken. Het uitgangspunt van dit discours is dat geen samenleving zich volledig los kan maken van zijn verleden en dat het daarom

Figuur 8 De discoursen

⁵² Duineveld, M., (2006)

⁵³ Krul, W., Grijzenhout, F. (2007)

⁵⁴ Krul, W., Grijzenhout, F. (2007)

nodig is er kennis van te hebben. Dit gaat van een waardering van het verleden, het historisch besef omdat het inzicht geeft in andere verhoudingen, tot aan de nostalgische verheerlijking. Die eerste opstelling, waarbij het continue verloop van de tijd hoog in het vaandel staat, wordt *historisme* genoemd.

De laatste opstelling, die niet in de toekomst de ideale wereld ziet maar in het verleden en telkens weer de gebreken van het heden vergelijkt met een vroegere toestand is het *passéisme*. Deze overweldigende heimwee wordt vaak niet gewaardeerd.⁵⁵

Er zijn dus drie discoursen futurisme, historisme en presentisme. Het verschil is: erfgoed niet toestaan, erfgoed wel toestaan maar beperkt, en erfgoed toestaan. Op dit moment speelt zich nog een ander fenomeen af, waarbij de weerspiegeling zich voor de tweede wereldoorlog afspeelt (zie volgende paragraaf). Op dit moment is het een opkomende trend om alles als erfgoed te bestempelen. Dit noem ik het *omni-presentisme*. Het tegenovergestelde, dat zich afspeelde voor de tweede wereldoorlog, daarvan is ook het *omni-presentisme*, maar dan in de vorm dat alles het heden is en er dus

geen erfgoed bestaat. Deze onderverdeling in drie discoursen en subgroepen staat afgebeeld op figuur 8.

2.4 De erfgoedrevolutie: van de present simple naar de present simple

Vanaf begin 20^e eeuw tot het begin van de 21^e eeuw is er een revolutie gaande in het denken over erfgoed. Joks Janssen werd op 1 november 2012 benoemd tot buitengewoon hoogleraar Ruimtelijke Planning & Cultuurhistorie te Wageningen. In zijn oratie liet hij aan de hand van drie ontwikkelingsfasen de integratie van cultuurhistorie in de ruimtelijke planning zien en welke momenteel gaande zijn.

Joks Janssen koppelt drie termen aan deze ontwikkelingsfasen. Die drie termen zijn: *contrast*, *contact* en *connectie*. De eerste term omvat ruwweg de periode 1950-1970. De tweede term de periode 1970-1990. De

Figuur 9 Waarheen wijst de weg?

⁵⁵ Krul, W., Grijzenhout, F. (2007)

laatste term omvat de periode 1990 tot 2010.⁵⁶

De discoursen van Wessel Krul die zojuist zijn uiteengezet in de vorige paragraaf lenen zich ook voor een dergelijke benadering. Zoals in de tabel te zien is, in figuur 10, zijn er Engelse termen aan elke tijdspanne toegekend. Dit illustreert de hoofdgedachte over deze tijd. Natuurlijk spelen in elke tijd op elke plek altijd de zaken af die in dit deel een tijdspanne vertegenwoordigen. Echter in die tijd kwam die ene ontwikkeling beter uit de verf dan de andere. Daarmee wil ik laten zien dat er een erfgoedrevolutie in het denken is geweest. De drie discoursen vormen de basis van mijn onderzoek naar de denkwijze van belanghebbenden en betrokkenen in het dorp Asten.

Toch vind je duidelijk één discours altijd terug in welke tijd dan ook, onbewust of bewust. Dat is het *presentisme*. Het presentisme ziet geen waarde in het erfgoeddenken buiten bepaalde belangrijke historische punten. Deze punten moeten bewaard blijven op een bepaalde locatie, maar daar om heen kan (eenvoudiger) alles gesloopt of aangepast worden naar de hedendaagse behoefte. Dit begrip is dermate op te rekken dat dit altijd mogelijk is, zelfs in het bewustzijn dat alles erfgoed is.

Onderstaande tabel is eigenlijk de leeswijzer van dit deel. Het doel is om aan de hand van verschillende benaderingen te illustreren dat we op het begin van een ander standpunt staan tegenover erfgoed. Het is een soort trendanalyse.

	<1940	1940-1970	1970-1990	1990-2010	2010>
Erfgoed als: (titels)	Present Simple	Past Simple	Past Progressive	Present Perfect	Present Simple
Joks Janssen	(Constater)	Contrast	Contact	Connectie	(Consumeer)
Wessel Krul	(Omni-presentisme) “alles is heden”	Futurisme	Historisering	Hist./Passéïsme	(Omni-presentisme) “alles is erfgoed”

Figuur 10 De tabel als leidraad; de tussen haakjes staande begrippen zijn een toevoeging op de desbetreffende theorie

⁵⁶ Oratie Janssen, J., De toekomst van het verleden, 2012 p. 3-4

2.4.1 Present Simple (<1940):

Uit paragraaf 2.1 en paragraaf 2.5 blijkt dat er weinig bewustzijn was van erfgoed. Immers, er waren geen grote verschillen tussen oud en nieuw. Alles stond in dienst van de tijd waarop het zich afspeelt.

De actie die in 1825 op touw werd gezet om het Muiderslot te behouden wordt als eerste actie gezien voor het behoud van een erfgoed in Nederland. Opmerkelijk genoeg was dit zelfs een soort publiek-private samenwerking waarin particulieren en overheidsinstellingen (en Koning Willem I) samenwerkten om het Muiderslot te behouden.⁵⁷ In hogere kringen was dus al vroeg besef van het behoud van erfgoed. Dat daargelaten zou deze tijd ook kunnen worden gezien als de tijd waarin het presentisme overal was. Dit wordt door mij *omni-presentisme* genoemd. “Omni” betekent hierin “alles” en presentisme betekent hier “heden”. Dat is dus een meer letterlijke interpretatie van presentisme dan het presentisme dat Wessel Krul aanhaalt. Bij het overgrote deel van de bevolking was geen besef van erfgoed en dat dat in stand moest worden gehouden, zoals te lezen is in paragraaf 2.5 Erfgoed in Brabant, ondanks dat dit op landelijke schaal af en toe de kop op stak. Alleen zeer uitzonderlijke gebouwen werden tot het erfgoed gerekend zoals kastelen, kloosters en kerken. In Joks Janssen’s terminologie zou deze periode wellicht de periode van “constateren” zijn. Er zijn onderbuik-gevoelens

⁵⁷ Van der Zande, A., During, R., Erfgoed en ruimtelijke planning, 2009, Uitvoeren van ruimtelijke projecten en erfgoed: succesfactoren in het publiek-private samenspel, p. 173

dat er erfgoed bestaat. Dit wordt steeds meer beklemtoond in die periode, maar dat mondde nauwelijks uit in een vertaling naar wetgeving.

2.4.2 Past Simple (1940-1970):

Paradoxaal genoeg is het futuristisch manifest al historisch geworden. Het manifest is al iets meer dan een eeuw oud. Desondanks zien we een sterke opkomst van het moderne, futuristische denken vooral na de Tweede Wereldoorlog. Het prille begin van de bescherming van erfgoed werd weer teruggeschroefd. Het nationaal socialisme, dat de schuld kreeg van de Tweede Wereldoorlog, had zich de nationale cultuur zo sterk aangetrokken dat er negatief werd gekeken naar het behoud van erfgoed.⁵⁸ De verwoestingen van de dorpen en steden maakten plaats vrij om de steden op een andere manier in te delen. De wederopbouw periode stond in het teken van vooruitgang, en niet terugkijken. In essentie staat deze periode in het teken van het *futurisme*. Er zijn talloze voorbeelden te noemen waar de stadskern geheel nieuw is ontworpen of grote veranderingen heeft ondergaan. Een voorbeeld hierbij is bijvoorbeeld de Rotterdamse binnenstad. Hier is gekozen voor een volledig moderne insteek van het centrum van Rotterdam. Wanneer je kijkt naar Duitse steden zoals Frankfurt, is zowel de oude bebouwing heropgebouwd, als moderne gebouwen er tussen geplaatst, in, achteraf gezien, harmonieuze samenhang. Als je Rotterdam zo vergelijkt met

⁵⁸ Grijzenhout, F., Erfgoed: de geschiedenis van een begrip, 2007 Inleiding p. 16

Frankfurt zie je dat futuristisch denken sterk terugkomen. In dit denken moest alles een zichtbare functie hebben, anders werd het niet meegenomen in de planvorming.

In de oratie van Joks Janssen wordt deze tijd als tijd van contrast gezien. Joks Janssen ziet dat de ruimtelijke planners en de erfgoedsector tegenover elkaar stonden en weinig met elkaar communiceerden. Erfgoed wordt gezien als gegeven dat vooral buiten de ruimtelijke ordening valt. Deskundigen die bepalen wat (waardevol) erfgoed is. Daardoor raakt erfgoed maatschappelijk ontheemd. Joks Janssen omschrijft het zoals Jan Kolen als “een cultuur van verlies”, omdat het bestaat uit wetenschappelijke collectievorming, musealisering en niet staat voor hergebruik in de samenleving. De erfgoedsector is er vooral om de vermeende authenticiteit van het verleden te bewaken.⁵⁹

Wat uit deze omschrijving niet blijkt is de staat van de organisaties in zijn geheel. De erfgoedsector bestond nog niet op het niveau zoals we het nu kennen. Zoals gezegd werd alles van bovenaf besproken in de erfgoedsector. Pas vanaf de monumentenwet in 1961 was er een minieme wettelijke verankering van erfgoed. Daarvoor kon er dus ook niet veel ingebracht worden om erfgoed te behouden, want dat hoefde wettelijk nog niet. De erfgoedsector had nog helemaal geen basis om op

te bouwen. De erfgoedsector zat in een pril stadium van het aanwijzen van monumenten op een wettelijk beschermde lijst, ondanks dat de monumentenwet er voor de Wet Ruimtelijke Ordening (WRO) was.

De ruimtelijke planning daarentegen was ook nog niet optimaal georganiseerd, maar kreeg er wel steeds meer vaste voet in. De wet op de Ruimtelijke ordening werd⁶⁰ bekrachtigd en het ministerie van “Volkshuisvesting en Bouwnijverheid” werd omgedoopt in het ministerie van “Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening” in 1965⁶¹. De ruimtelijke ordening is altijd in het midden van de 20^e eeuw betrokken geweest met streekplannen, ruilverkaveling en de groei van de steden. Het is wel zo dat van participatie nauwelijks sprake was: toen was er een echte top-down benadering.⁶²

Vooral de erfgoedsector wordt beschreven als groep deskundigen die uitmaakt wat wel en niet waardevol is. Erfgoedzorgers zijn er volgens Joks Janssen voortdurend in de weer om te redden wat er te redden valt. Naar mijn idee heeft deze constructie trekjes van het *presentisme*. Alles wat beschermt wordt blijft, alles er om heen kan eenvoudiger weg

⁶⁰ Hidding, M., Planning voor stad en land, derde druk 2006, Ruimtelijke planning voor stad en land in historisch perspectief p. 48-49

⁶¹ Bekeken op: 6 juli

2013 http://www.parlement.com/id/vhnnmt7hw7e7/ministerie_van_volkshuisvesting

⁶² Hidding, M., Planning voor stad en land, derde druk 2006, Ruimtelijke planning voor stad en land in historisch perspectief p. 42-49

⁵⁹ Oratie Janssen, J., De toekomst van het verleden, 2012 p. 4-8

worden gehaald. De erfgoedzorger wist dus dat de belangen van erfgoed onder deden voor de hedendaagse belangen. Dit resulteert inderdaad in contrastwerking.

Een nuance ten aanzien van het “contrast” is wel op zijn plaats. De monumentenzorg wordt afgeschilderd als een kleine groep die alles wilde conserveren. Dat is in sommige opzichten inderdaad zo. Het is enigszins paradoxaal, maar wanneer de monumentenlijst van toen bekeken wordt, dan zijn veel objecten niet museaal en geconserveerd maar werden ze gebruikt. Die gebruiken en functies die er toen plaatsvonden vinden wij nu erfgoed, maar dat was in die tijd niet!

Veel kerken zaten toen nog vol, vaker dan nu werden molens gebruikt en in de kastelen was nog af en toe een kasteelheer. Hiermee wil ik aangeven dat het in die tijd wellicht niet hoefde om een functie toe te kennen aan monumenten omdat ze nog in gebruik waren in die tijd. Dan hoeft de erfgoedsector ook niet te gaan brainstormen over nieuwe functies voor een gebouw.

2.4.3 Past Progressive (1970-1990):

Rond 1970 is er een scheiding tussen deze periode en de voorgaande periode. In die tijd, zoals ook aangegeven wordt in paragraaf 2.5 werden nu ook de binnensteden bedreigd door de sloopwoede van ruimtelijke planners en beleidsmakers. Dit

gebeurde vrijwel in elke binnenstad, voorbeelden te over, zoals in Eindhoven (hele binnenstad), Amsterdam (de Jordaan), 's-Hertogenbosch (pogingen tot), Utrecht (Stationsgebied) en Tilburg (rondom Paleis-Raadhuis).⁶³ De bevolking kreeg door dat de omgeving radicaal kon veranderen in de stroom van het modernisme. Als tegenreactie op het futurisme ontstaat er een trend van het hergebruik van gebouwen die er al staan. Omdat deze gebouwen in het zeer oud stedelijk gebied staan is een logisch gevolg dat er toen diep in de archieven werd gekeken om de positie van die plek in tijd in de stad te analyseren om hergebruik eenvoudiger te legitimeren. In deze periode komt dus het

historisme en het futurisme tegenover elkaar te staan.

Daardoor zijn er ontwikkelingen in deze periode die beide kanten opgaan of tot een compromis leiden.

Een voorbeeld van een

Figuur 11 Huis de Pinto in Amsterdam

⁶³ Zie bijvoorbeeld www.watwaswaar.nl en vergelijk de kaartbeelden.

compromis is het behoud van Huis de Pinto in Amsterdam (zie figuur 11). Onder leiding van Stichting De Pinto werd het huis De Pinto uit eind 17^e eeuw als enige pand in de Sint Anthoniebreestraat behoed voor de sloopplannen van de gemeente Amsterdam.⁶⁴

Deze periode bestempelt Joks Janssen als een periode waarin de officiële status van het modernisme verzwakt in Nederland. De uitgestrekte kale vlakte van de polder wordt ervaren als “beklemmende leegte”. De modernistische idealen maken stukje bij beetje plaats voor het besef van de verloren schoonheid van Nederland. Volgens Joks Janssen wordt er in de publicaties zoals Rachel Carson’s *“Silent Spring”* (1962) en het *rapport van de club van Rome* (1972) gewezen op de eindigheid van de wereldvoorraad. Daardoor ontstaat er een hernieuwde interesse voor het voorafgaande. Zinloze consumptie kan wellicht worden gestopt door (ecologische) cyclische processen te gebruiken en het hergebruik van het bestaande na te streven. Na een “herijking” van de planvorming in de binnensteden ontstaat er een hang naar

⁶⁴ Bekeken op: 6 juli 2013 <http://www.ihm.nl/cultuur-en-geschiedenis/amsterdam/huis-de-pinto>; bekeken op: 6 juli 2013 <http://www.amsterdamsebinnenstad.nl/binnenstad//244/themanummer.html?PHPSESSID=3c710d58a06809a39f5f39f58ca1a663> ;

kleinschaligheid. Door de grote bouwplannen (zoals hiervoor vermeld) ontstaat er wantrouwen tegenover zowel de erfgoeddeskundige als de ruimtelijke planner. Deze ontwikkeling maakt het mogelijk om meer gebiedsgericht na te denken over erfgoed. Er wordt meer aangepast op de wensen van de burger.⁶⁵ Erfgoed groeit uit tot speler in de ruimtelijke ordening.

Het verschil in benadering is dat Joks Janssen het positiever ziet. Er wordt niet gesproken over “de strijd” van de binnenstad met de bestuurders over die saneringsplannen van de overheid. Het wordt geïmpliceerd alsof een stap is gezet zonder strijd daarop voorafgaand.

2.4.4 Present Perfect (1990-2010):

In deze tijd wordt het erfgoedbegrip enorm uitgerekt. Vóór deze periode, was er een mooie lijn te zetten. Alles voor de Tweede Wereldoorlog is erfgoed. Vanaf deze tijd komt die grens ter discussie te staan. Zijn zaken van na de Tweede Wereldoorlog ook erfgoed?

Tot deze tijd heeft er ook een schot tussen de architect en de

⁶⁵ Oratie Janssen, J., De toekomst van het verleden, 2012 p. 8-11

burger gestaan. De burger kreeg andere waarden dan de architect die zelf wilde werken gestoeld op moderne principes. De burger wilde historiserend wonen. De grootschalige projecten zoals de VINEX werden negatief ervaren. Daarom werd er meer naar de burger geluisterd om te bekijken wat voor architectuurstijl werd gebruikt voor het bouwen van woningen. In deze tijd komen de eerste historiserende projecten op. Voorbeelden daarvan zijn Brandevoort, Havelerij, het kasteel van Almere en diverse andere nieuwbouw (VINEX) wijken. Deze periode zou ook kunnen worden bestempeld *als historisme met een vleugje passéïsme* in zich. Het gebruik van historische elementen gaat door.

Joks Janssen bekijkt dit vanuit een breder perspectief, de globalisering. Vanaf de jaren '80 vertrokken er veel industrie-gerelateerde bedrijven naar lagelonenlanden. Daarvoor in de plaats ontwikkelde zich een postindustriële-diensteneconomie. Om deze werknemers aan te trekken zal je je moeten onderscheiden van andere steden. Erfgoed kwam daardoor nog meer in de belangstelling te staan. Het werd een katalysator voor stedelijke en regionale revitalisering. Vanaf de jaren '90 werd er steeds meer in gebiedsgerichte benadering gewerkt dan in een objectgerichte. Dat

wil zeggen dat onderkend werd dat erfgoed een grotere invloed heeft dan alleen op de plek zelf. Erfgoed werd als het ware een duurzame hotspot voor stad en regio.⁶⁶

Omdat erfgoed op de voorgrond trad, werd het ook in de markt getrokken. Derhalve ontstonden nieuwe begrippen zoals waardevermeerdering, dynamisering en contextualisering. De erfgoedsector gaat steeds meer hand in hand met de ruimtelijke ordening.⁶⁷

Door steeds complexere opgaven van erfgoedbehoud ontstond het idee binnen de erfgoedsector dat er meer moet worden samengewerkt met andere sectoren.

Tussen 1999 en 2009 werd de nota belvédère uitgewerkt. In die nota werd gesteld dat erfgoed geïntegreerd moest worden in de ruimtelijke planningsprocessen.⁶⁸

2.4.5 Present Simple (2010 en verder?):

Vanaf 2010 is er een omgekeerde beweging gaande tegenover de tijd net voor de tweede wereldoorlog. De ruimtelijke ordening is in

⁶⁶ Oratie Janssen, J., De toekomst van het verleden, 2012 p. 11-16

⁶⁷ Oratie Janssen, J., De toekomst van het verleden, 2012 p. 16

⁶⁸ Oratie Janssen, J., De toekomst van het verleden, 2012 p. 11-16

het huidig politiek klimaat op een laag pitje gezet. Daarentegen floreert de erfgoedsector als nooit tevoren. Het hedendaagse perspectief op erfgoed wordt beheerst door volledig het omgekeerde van de tijd vóór de tweede wereldoorlog. Bij dit perspectief wordt alles als erfgoed beschouwd⁶⁹. Het ene is niet per definitie “meer erfgoed” dan het andere. Uw huis, uw interieur, ja eigenlijk zelfs uw computer of papier waarop u dit leest is erfgoed. De waarde van dit erfgoed wordt bepaald door groepen mensen die iets als erfgoed definiëren. Daarmee is dit een zeer open en dynamisch benadering van erfgoed. Dit wordt door mij gezien als *omni-presentisme*.

Hierin is omni-presentisme niet het onbewust zijn van erfgoed, maar het *overal zien van erfgoed*. Dit verwoordde Loes Veldpaus in haar presentatie bij het vak erfgoed en ruimte.

Dit standpunt biedt de mogelijkheid om erfgoed te consumeren. Bouw je erfgoed is hier het credo. Erfgoed moet economisch

gebruikt worden. In Nijmegen willen ze de Valkhof nabouwen⁷⁰. Asten bouwt, zij het met een verdieping meer, hotel Gitzels na.

Door alles als erfgoed aan te merken is het ook mogelijk eigen erfgoed na te bootsen of te creëren. Wat maakt het dan nog uit of een gebouw lijkt op de stijl van de Middeleeuwen of “modern” is? Het is dan beide immers imitatie van erfgoed uit het verleden. Naast het idee van omni-presentisme zou ik nog een begrip aan Joks Janssen’s oratie willen toevoegen: het *consumeren* van erfgoed. Consumeren van erfgoed is een overmaat aan connectie van erfgoed met ruimtelijke ontwikkeling. Erfgoed wordt dan gezien als economische aanjager op welke manier dan ook. Er zijn dan drie grote invloeden die zich kunnen doen gelden. Allereerst kan er door een te klein aanbod aan erfgoed in een bepaalde stijl dit gewoonweg gecreëerd worden. Dit is al terug te zien in wijken als Brandevoort en de Havelerij. Een tweede invloed kan het lager leggen van de lat van wat erfgoed is zijn. Die trend is te merken door het criterium af te schaffen dat een gebouw pas een rijksmonument kan zijn wanneer het 50 jaar of

⁶⁹ L. Veldpaus Presentatie LUP-91806, 2013; o.l.v. Janssen, J., Luijten, E., Renes, H., Rouwendal, J.,

⁷⁰ Zie <http://www.donjon.nu/>

ouder is.⁷¹ Daarmee kan elk karakteristiek element tot rijksmonument benoemd worden.

Een derde invloed, als gevolg van de andere, is dat door erfgoed als aanjager te zien het beeld van wat belangrijke historie is en wat niet kan vertroebelen. “Kennis” kan te pas en onpas gebruikt worden. Het is een radicale uitspraak, maar dat wil ik laten zien aan de hand van twee voorbeelden.

Op figuur 12 ziet u twee afbeeldingen van een “Typisch Brabants dorp”. Op de linkerfoto ziet u Brandevoort. Brandevoort profileert zich als Brabants dorp zoals u in de tekst kunt lezen. Echter als je dan een vergelijking trekt met elk willekeurig dorp in de regio Brabant-zuidoost in welke tijdsperiode dan ook is er geen verband te trekken, qua principes zoals de stedelijke inrichting, vorm, massa, materiaalgebruik, constructies of wat dan ook, niet. Toch wordt dit “dorp” geprofileerd als “Brabants”, terwijl dat niet af te lezen valt. Soms wordt dan de gelijkenis getrokken met Maasstadjes zoals Ravenstein of Heusden. Dat zijn nu dorpen, maar vroeger waren dat, zoals de naam “*maasstadjes*” al zegt, steden.

Nog een ander voorbeeld is de nieuwe Hollandse Waterlinie. Dat is

⁷¹ Bekeken op: 3 juli 2013 <http://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/wat-verandert-er-op-1-januari-2012-voor-erfgoed>

een verdedigingslinie tussen Gorinchem en Muiden die onder water kon worden gezet wanneer de vijand kwam. Vanaf de jaren '90 kwamen deze forten leeg te staan. De militairen trokken eruit. Nu is het idee ontstaan om de linie te gebruiken voor economisch gewin. Daarbij wordt ook een verhaal verteld. De waterlinie is driemaal ingezet⁷², maar in die oorlogen was alleen een oorlogsdreiging. Er is niet daadwerkelijk gevochten. Hieruit vallen minder verhalen te vertellen dan bijvoorbeeld het slagveld rondom Ieper in de Eerste Wereldoorlog. Daarin zie ik een trend dat die weinige verhalen die er zijn zo publiekelijk worden gemaakt dat het lijkt alsof het gebied zeer belangrijk was in de geschiedenis, terwijl daar behoorlijk op af te dingen valt. Misleiding vindt dan dus plaats voor het economisch gewin van een bepaald fort. Die trend van *framing* is in deze tijd ook op andere vlakken binnen de ruimtelijke ordening te zien.

⁷² Bekeken op: 3 juli 2013 <http://www.hollandsewaterlinie.nl/pages/wat-is-de-nhw.aspx>

Het succesverhaal van Ons Brandevoort

Een authentiek Brabants dorp, helemaal nieuw: dat is Brandevoort. Een gemeedelijke wijk die doet denken aan een vesting, met een prettige woonsfeer en voorzien van alle eigentijdse gemakken. Wonen in Brandevoort is dan ook wonen in het moderne dorpsleven. En wie daar eenmaal van geproefd heeft, wil meer. Logisch dus, dat Brandevoort zich steeds verder ontwikkelt en nu al is uitgegroeid tot een toonaangevend model voor een hedendaags woonmilieu dat al het goede van stad en dorp combineert.

Uniek in De Veste!
Betaalbare woningen
met diepe tuinen

Figuur 12 Zijn dit beide Brabantse dorpen?

Joks Janssen stelt dan weer dat er op een aantal andere uitgangspunten tegenwoordig misvattingen zijn die onvoldoende aansluiten op de nieuwe realiteit van economische crisis en de vermaatschappelijking van de ruimtelijke ordening. Momenteel wordt erfgoed gezien als waardevermeerderaar. Dit is niet altijd waar. Het nieuw gebruik gaat vaak gepaard met hoge kosten waarvan de inkomsten niet expliciet zijn uit te drukken in inkomsten, maar meer in maatschappelijke baten. Joks Janssen stelt

daarbij de vraag hoe nu, met de accumulatie van het erfgoed en een verminderende vraag van ruimte, erfgoed kan worden gebruikt voor nieuwe functies. Is het wellicht nodig om zoals Auke van der Woud (1996) ooit opperde “de kunst van het niets doen” aan te leren?

Verder ziet Joks Janssen een trend dat in plaats van de artistieke en esthetische waarde, de sociaal-culturele dimensie steeds belangrijker is gaan worden. Er ontstaan steeds meer initiatieven vanuit de burger om de strijd aan te gaan voor het behoud van kwaliteit van de leefomgeving. Bottom-up wordt gezien als

belangrijk alternatief voor het eenzijdig beklemtonen van de toeristische en economische aantrekkingskracht van een complex.⁷³

Deze twee benaderingen van het nu en het geschetst toekomstbeeld kunnen hand in hand gaan. Dat erfgoed als waardevermeerderaar wordt gezien is bij beide ideeën het geval. Daarnaast kunnen burgers, wellicht om de inkomsten te vergroten, erfgoed creëren, de lat lager leggen voor wat erfgoed is of een eigen verhaal creëren voor de eigen leefomgeving. Hierbij moet gezegd worden dat burgers ook ondernemers zijn en ook kunnen werken bij de overheid. Die scheiding tussen allerlei partijen wordt steeds vager door allerlei dwarsverbanden die er tussen de overheid, burgers en ondernemers worden gelegd.

Het omni-presentisme in het begin en het einde suggereert dat er terug wordt gegaan naar een bepaalde basis. Juist het omgekeerde is gebeurd. Het omni-presentisme in het begin gaat over het feit dat burgers hun eigen omgeving niet zagen als erfgoed. Dat bewustzijn was er niet. Hooguit bij heel uitzonderlijke gebouwen zoals kerken, kloosters of kastelen. Daartegenover staat het heden waarbij een trend is dat alles als erfgoed wordt beschouwd. Dus niet alleen

monumenten van vóór een bepaalde tijd, maar de hele leefomgeving. Wat ik dus zie is een erfgoed-revolutie die heeft plaats gevonden in de 20^e en begin 21^e eeuw. Hoe dat afloopt de komende eeuw valt over te twisten; Of dit mijn persoonlijke voorkeur is of niet gaat het niet om. Het is een trendanalyse.

2.4.6 Conclusie erfgoedrevolutie:

Er is een trend door de jaren heen zichtbaar waar enige toekomstvoorspellingen op los te laten zijn. In die trend zou je verwachten dat in Asten historisme en zelfs een tikkeltje passéïsme de discoursen zijn die het meeste naar voren komen in de interviews.

⁷³ Oratie Janssen, J., De toekomst van het verleden, 2012 p. 16-24

2.5 Erfgoed in Noord-Brabant

In 1810 zat Brabant midden in de Franse Tijd. Toen werd er van bovenaf besloten om alle gebouwen en voorwerpen met een geschiedkundige waarde in kaart te laten brengen. Bij het ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813 verdween deze prille monumentenzorg als sneeuw voor de zon.⁷⁴ Tot een opstart van de bescherming van erfgoed kwam het niet in de 19^e eeuw. Eind 19^e eeuw had Victor de Stuers zijn artikel *Holland op zijn smalst* geschreven. Een compagnon van hem, Pierre Cuypers, was de architect van een enorm aantal door hem gerestaureerde of gebouwde kerken in het katholieke deel van Nederland. Het is onduidelijk wanneer er nu voor sloop dan wel restauratie werd gekozen. De architect van de kerk in Asten was Caspar Franssen⁷⁵, een leerling van Pierre Cuypers, die heeft besloten om de oude kerk niet her te gebruiken voor de nieuwe kerk.

Net na de eeuwwisseling werd in 1903 de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een “inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst” opgericht om de (mogelijke) monumenten per provincie te gaan

beschrijven. Daaruit ontstond in 1918 het Rijksbureau voor Monumentenzorg. Opmerkelijk genoeg was er nog geen wetgeving voor. Des te opmerkelijk was dat de lijst voor Noord-Brabant pas in 1931 klaar was.⁷⁶ Deze lijst telde ongeveer 900 objecten. In de jaren '40 werden de heemkunde studiekringen opgezet en de Bond Heemschut als provinciale commissie aangesteld in Noord-Brabant. Na de monumentenwet van 1961 werd er een monumentenlijst opgesteld. Toen telde Noord-Brabant in plaats van 900 objecten ineens ongeveer 2600 objecten die een rijksmonumentenstatus konden krijgen. Het zwaartepunt van dit monumentenbeleid lag bij de rijksoverheid. Na de jaren '60 is een langzame groei zichtbaar van het aantal rijksmonumenten tot ongeveer 3100 rijksmonumenten in 2001.⁷⁷ Die tendens past niet in het plaatje van de aandacht voor het erfgoed, daar is veel meer aandacht voor dan in de jaren '60. Of dit in de rest van Nederland ook zo is zou moeten worden onderzocht.

⁷⁴ Maas, H., Brabants Heem (2001)

⁷⁵ Coenen, J. (1986)

⁷⁶ Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, 1931, (http://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=_voo016)

⁷⁷ Maas, H., Brabants Heem (2001)

Een van de eerste acties voor behoud van erfgoed in Brabant was in 1964. Toen wilde het bestuur van de stad 's-Hertogenbosch de Binnedieze in het centrum dempen en wilde ze grote doorbraken in de stad invoeren. De minister besloot om de binnenstad van 's-Hertogenbosch als stadsgezicht aan te wijzen en zo konden de plannen niet doorgaan.⁷⁸

Toch werd er nog tot ver in de 20^e eeuw eerst gedacht aan sloop en dan pas aan behoud als het niet anders kon. Dit is bijvoorbeeld te zien aan de sloop in het centrum van Eindhoven of Tilburg. De sloop in de kernen wordt duidelijk geïllustreerd in het boek *“'t Is zonde van Brabant”* van A. van Oirschot, J. Akerboom (1978).

2.5.1 Wat is erfgoed in Asten?

Weinig bronnen geven aan hoe er nu gedacht werd in het verleden over erfgoed in Asten.

Uit het boek *Asten, “n eeuw historie van een Peeldorp”* van Jean Coenen (1986) blijkt dat voor erfgoed, zeker vóór de Tweede Wereldoorlog, nauwelijks aandacht voor was. Oude gebouwen werden gesloopt als ze niet meer bruikbaar werden geacht. De

oude kerk werd zelfs gesloopt omdat deze te klein was geworden. Als er schatten bij de sloop boven water komen dan bleven deze in eigendom van de kerk⁷⁹. Dat de kerk oud was werd wel verondersteld, maar de gedachte dat het dat waard was om iets te laten staan bestond toen nog niet. In 1927 werd de vraag gesteld aan de gemeente Asten welke natuurgebieden Asten kende. De gemeente antwoordde daarop dat: “in Asten geen bosschen, heiden, buitenplaatsen of mooie punten zijn die bijzondere aandacht verdienen.”⁸⁰

Evenwel ontstond er een kleine opleving van het Brabantse in de jaren '30 in de elitaire kring. De heer van Asten kwam op het idee om het kasteel van Asten te herbouwen. De hulp van de Rijksdienst van monumentenzorg wilde de heer wel, maar werd afgewezen omdat het teveel geld kostte. Hij “restaureerde” het zelf. Ongelukkigerwijs werd het kasteel na de bevrijding nog beschoten door de Duitsers met fosforgranaten en werd het een ruïne.⁸¹

⁷⁹ Coenen, J., (1986)

⁸⁰ Coenen, J. (1986)

⁸¹ Joosen, W., Maas, T., Asten Geschiedenis van de heerlijkheid Asten, 1994, Van kasteel tot ruïne, p. 154-162

⁷⁸ Maas, H. Brabants Heem (2001)

Toen in de jaren '60/'70 de eerste rijksmonumenten werden aangewezen waren er nauwelijks richtlijnen voor. Personeel van de rijksdienst gingen letterlijk het land door om te bepalen welk gebouw een rijksmonument werd of niet. Dit was uitbesteed aan een kleine groep mensen bij de rijksdienst. Een criterium was dat het gebouw van vóór 1850 moest zijn.⁸² In Asten zijn er meerdere gebouwen van die leeftijd, maar alleen de kerk, de molen, enkele woonhuizen in een zijstraat, rondom het Koningsplein en Koningsplein 12,14 en 16 werden tot rijksmonument benoemd.⁸³ Dit waren wellicht de meest karakteristieke gebouwen. Een redengevende omschrijving ontbrak vaak in de jaren '60. Die is later (zeer miniem) aangemaakt voor Koningsplein 16 (zie figuur 1). Wat wel duidelijk blijkt uit de geschiedenisboeken⁸⁴ van Asten is

Pand zonder verdieping onder met rode Holl.pannen gedekt zadeldak tussen tuitgevels. Voorgevel voorzien van witte bepleistering met getrokken blokvormige voegen, deur met gedeeld bovenlicht in vier vensters. Gevel aan zijde Mgr.Dubbeldenstraat voorzien van dubbele reeks vlechtingen, staafankers en vier 6-ruitsschuifvensters waarvan de twee onderste met luiken. In achtergevel deur met 4-ruits bovenlicht 36-ruitsschuifvenster, 18e eeuw.

dat er toch burgers van Asten het betreuren dat er zoveel gebouwen zijn gesloopt en dat de kern zo is veranderd.

Figuur 13 De zeer minieme redengevende omschrijving

⁸² Interview Gerda Cornelissen en Arno Schut

⁸³ Cultuurhistorische waardenkaart Noord-Brabant

⁸⁴ Asten in Oude Ansichten (1970), Asten de geschiedenis van een Peeldorp (1986) en Asten, Heusden, Ommel over de grens van twee eeuwen (2001)

3. Casus “Anneke de Bruijn”

Anneke de Bruijn baatte haar winkeltje voor vele decennia uit aan het Koningsplein in Asten. Het pand waarin ze dit deed is rijksmonument sinds eind jaren '70. Mensen verwachten dat een pand met die status bescherming geniet. Echter bij deze casus staat dat door allerlei bochten en kronkels ter discussie. Al jaren heeft het pand geen functie meer en is het in slechte staat.

Vanaf eind 2012 zijn een aantal mensen een groep opgestart om het pand te behouden.

Om de casus in zijn geheel goed te kunnen begrijpen moet duidelijk worden wat er achter de scheur in het pand zit. We laten zien dat “Anneke de Bruijn” niet het enige is die meespeelt en dat het niet per definitie een object is dat los staat van de omgeving.

„Wij hebben het vriendelijkste huis van Asten, het buigt naar iedereen die langs komt.” Marie Sanders, moeder van Anneke de Bruijn

3.1 Inspirators en Drijvende krachten:

Het begrip erfgoed is in het vorige hoofdstuk uiteengezet. De casus staat niet op zichzelf. Het wordt gedragen door allerlei belangen en kennis over

het verleden. Dat zijn inspirators en *drijvende krachten* die een cruciale rol kunnen spelen in het behoud van “Anneke de Bruijn”. We kijken daarbij naar de biografie van het huis, het proces van de herontwikkeling, de ruimtelijke inbedding, het juridisch en beleidskader en een klein stuk over de financiering en participatie. Als laatste is er onderzoek gedaan naar de meningen over erfgoed in relatie tot Asten.

3.2 Biografie van een huis:

3.2.1 Geschiedenis:

Koningsplein 16 kent enige discrepantie in de uitleg van haar geschiedenis. De bouwhistorische verkenning laat maar een tipje van de sluier zien. Er staat dat het pand vermoedelijk uit het midden van de 18^e eeuw stamt. Volgens deze verkenning zijn er geen concrete aanwijzingen maar schijnt het ooit een boerderij of logement of herberg te zijn geweest. De laatste decennia is het in gebruik als winkel. Rond 1900 zou Brugwachter Sanders het pand gekocht hebben en in 1924 begon de winkel van de dames Sanders. Die winkel ging over in de winkel van Anneke de Bruijn. De schuur aan de zuidzijde was een pakkerij van de vader van Anneke de Bruijn die in de jaren '20 is gebouwd.⁸⁵ Hoe aan deze informatie is gekomen staat niet in de verkenning.

⁸⁵ Chain Restauratie Advies (2008) (Gemeente Asten)

3.2.2 Nieuwe feiten:

In het kielzog van een nieuw fenomeen heeft Hans van de Laarschot, archivaris bij het RHC-Eindhoven, door archiefonderzoek de geschiedenis van het pand van 1736 tot nu blootgelegd. Van de Laarschot is nog bezig dit nog dieper uit te spitten.

In onderstaande tabel is te zien dat eerst de relatieve gegoede burgerij in het huis woonde en dat er vervolgens ondernemers woonde die daar zijn of haar commerciële activiteiten ontplooiden. Opvallend is dat het pand zeer diverse functies heeft gehad zoals een brouwerij, herberg, winkel of bakkerij.

De meeste Astenaren die ik spreek kennen alleen dat topje van de ijsberg:

Koningsplein 16	Asten				
periode	adres	eigenaar	beroep	gebruiker	beroep
[1736 - 1741]	Dorp 55	Willem Jan Loomans		Willem Jan Loomans & weduwe van Tony Peeters	
[1741 - 1761]	Dorp 55	Jan (Bonaven) Ture Loomans		Jan Ture Loomans & Huijbert Wilberts	Brouwer/Borgemeester
				Jan Ture Loomans	Vierman
[1761 - 1781]	Dorp 55	kinderen Jan Ture Loomans		kinderen Jan Ture Loomans	
				Antoni Sluijers	
[1781 - 1798]	Dorp 55	Jan Ture Loomans		Jan Ture Loomans, Johannes Smits & Wilhelmus Knaape	
[1798 - 1803]	Dorp 55	kinderen Jan Ture Loomans		weduwe van Willem van Leend, Andries Zeegers & Hendrik van Heugten	
[1803]	Dorp 55	Hendrikus Loomans		Petronella Lomans	
[1810]		kinderen Loomans (Henricus & Anna Maria)			
[1803] - 1823	Dorp 55, Thoorenstraat	Henricus Sebastianus Loomans	pastoor van Beek en Donk		
1823 - 1860	A 8	Daniel van Lierop	koopman, winkelier, herbergier,	Daniel van Lierop	
1860 - 1874	A 8	Johanna Maria Sengers-de V	logementshoudster	Daniel van Lierop	herbergier
	A 8			Adriaan van Beek	fabrieksarbeider
	A 10			Antonie Wilhelmus Verberne	bakker
1874 - 1910	A 9	kinderen Sengers-de Vocht		Antonie Wilhelmus Verberne	bakker, koopman
	A 9 > 11	Antonius Dominicus Senger	bierbrouwer	Antonius Dominicus Sengers	winkelier
1911 - 1919	A 12 > 13	Arnoldus Dielis Sanders	sluiswachter > winkelier	Arnoldus Dielis Sanders	winkelier
1919 - @@@@	A 12 > 13	1/2 Maria Sanders	winkelierster	Petrus Johannes Gijsbertus de Bruijn	winkelier
		1/2 Petrus Johannes Gijsbertus	tuinman		
	A 13 > Koningsplein 16	Petrus Johannes Gijsbertus	koopman		
	Koningsplein 16	1/2 Johanna Maria de Bruijn	winkelierster		
		1/2 Emma Maria de Bruijn	onderwijzeres		

de bewoning en uitbating van de winkel van Anneke de Bruijn haar vader en opa.

De namen in deze lijst waren nog eenvoudig te achterhalen. Al in augustus 2012 ben ik bij het archief langs geweest. Daaruit bleek dat archiefonderzoek desondanks een lastige bezigheid is. Het is een moeilijk oplosbare puzzel. Om de bewoningsgeschiedenis te achterhalen wordt onder andere gekeken naar koopaktes en het bevolkingsregister. De huizen werden niet opgetekend per straat en huisnummer, maar per dorpsnummer. Dit geldt voor de periode van de 19^e eeuw tot nu, maar vóór de napoleontische tijd was het archief nog veel minder goed

Figuur 14 De bewoningsgeschiedenis van "Anneke de Bruijn" vanaf 1736

gestructureerd. Soms wordt bij een huis alleen aangegeven dat het *omtrent de kerk* lag. Dat kan aan allerlei kanten van de kerk zijn, maar door een biografie te maken van het huis is te achterhalen wie er gewoond hebben. Naarmate je dus verder terug in de tijd gaat wordt het archiefonderzoek steeds meer ongestructureerd en lastiger te achterhalen welk pand het nu betreft. Daarom heb ik besloten dit niet zelf uit te zoeken en hetgeen er buiten te laten wat nog niet zeker is.

Er is geen bewijs gevonden dat toen in 1736 het pand gebouwd werd. Het pand kan dus ouder zijn dan wordt gedacht. De gemeente kreeg van de RCE te horen dat de constructie wellicht uit begin 17^e eeuw komt⁸⁶. Bouwhistorisch onderzoek zou volgens de RCE veel kunnen verklaren van het pand. Toch is er geen toestemming gegeven van de eigenaar/beheerder om het pand te betreden en kunnen we het exacte bouwjaar dus niet achterhalen.

In de loop van 2012 zijn er nieuwe ontdekkingen gedaan over de geschiedenis van Asten in het gebied rondom het pand of misschien het pand zelf.

De oude kerk stond vroeger op het Koningsplein schuin tegenover “Anneke de Bruijn”. Deze kerk is gebouwd in 1480 en gesloopt in 1898. De afbeeldingen van deze kerk zijn nog eens tegen het licht gehouden.

⁸⁶ Interview J. Huijsmans en M. Rooijackers

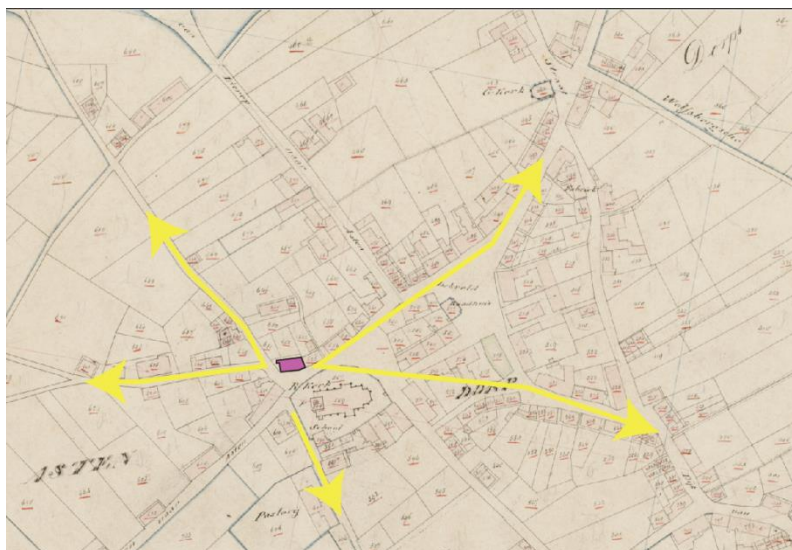

Figuur 15 De oude kerk van Asten met kantelen op het onderste gedeelte van de toren

Wanneer je kijkt naar het onderste gedeelte van de toren zijn daar kantelen op te zien. Dit duidt er op dat de toren en het schip later aan het onderste gedeelte zijn toegevoegd en dat het onderste gedeelte van de toren een donjon of verdedigbare toren is geweest. Arnoud-Jan van Bijsterveld merkte op dat dit verschijnsel nog niet bekend was in Nederland⁸⁷. De bouwjaren van de fundamenteën zijn te onderzoeken: de resten van deze oude kerk liggen nog steeds onder het Koningsplein, maar dat kan pas wanneer het Koningsplein opgebroken wordt.

⁸⁷ Mailing A. J. Bijsterveld

Daaropvolgend is nog wat nieuws aan het licht gekomen. Vóór de huidige kasteelruïne stond er nog een kasteel of versterkte boerderij in Asten genaamd Huys ten Perre. Hierin heeft onder andere Jan de Smet, de bekende klokkenmaker uit Asten, gewoond. De plek van dit kasteel was onbekend, maar nu is een akte uit 1528 gevonden waaruit blijkt dat dit Huys ten Perre ongeveer naast die kerk stond.⁸⁸ Opvallend is bovendien dat de veronderstelde oude doorgaande wegen van Asten allemaal naar “Anneke de Bruijn” toelopen. Daaruit kun je afleiden dat deze plek vroeger economisch gezien wellicht de beste plek was om zich te vestigen binnen de gemeente.

Figuur 16 De veronderstelde doorgaande wegen lopen allemaal naar "Anneke de Bruijn", is dit een aanwijzing voor de ligging van Huys ten Perre?

⁸⁸ Van Zalinge, L. et al. (2012)

Deze samenhang tussen een oude kerk die een “donjon” blijkt te zijn, een akte waaruit blijkt dat Huys ten Perre naast die kerk lag, geen bouwhistorisch onderzoek en de wegenstructuur die zo gefocust is op “Anneke de Bruijn” maakt de kans groot dat onder ““Anneke de Bruijn”” fundamenteën van Huys ten Perre kunnen liggen.

Ongeacht of Huys ten Perre daar nu ligt of niet: de geschiedenis van deze plek is nog maar nauwelijks onderzocht en dat kan een nieuwe input zijn om het pand toch te behouden.

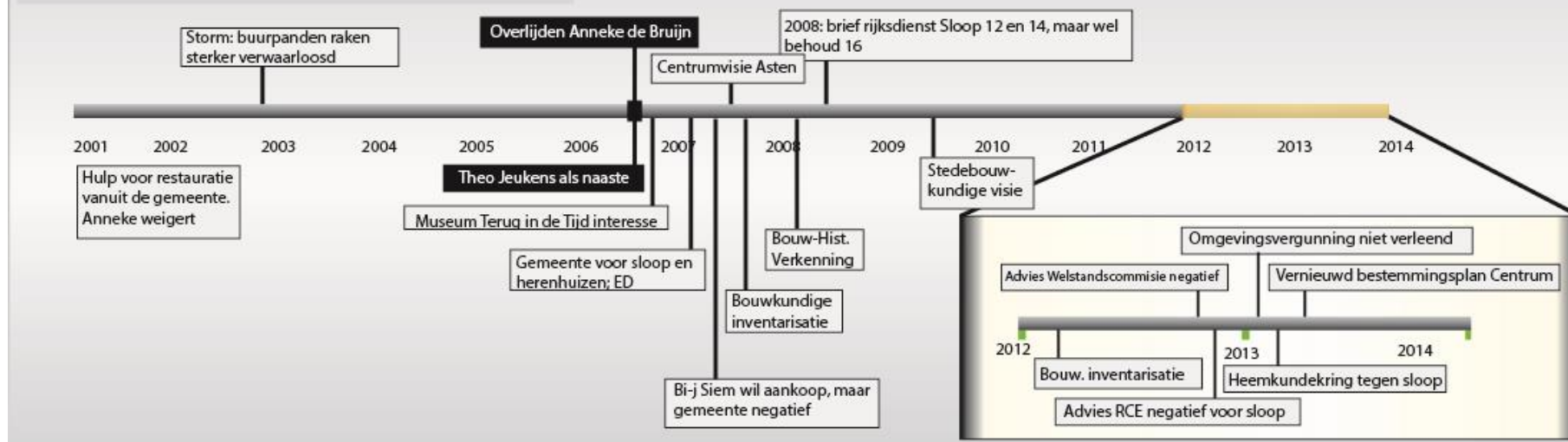
De geschiedenis van het pand is niet eendimensionaal. Het is een geschiedenis die door allerlei tijdsvakken heen loopt en waar verschillende mensen van gebruik hebben gemaakt in die tijd. Wat de functie van het pand was in die tijden dat is nog onbekend.

Bovendien is de toren van de oude kerk niet gericht op de huidige kerk, maar staat volledig de andere kant op. Dat wordt niet zonder reden gedaan. Te veronderstellen is dat de eerste kern van Asten zich bij de kerktoeren bevond en niet rond de Markt zoals nu het geval is.

Al bij al is het niet logisch dat er op die locatie – centraal in het dorp en naast een toren die wellicht uit de 13^e eeuw stamt – in de drie sectoren, archeologisch, bouwhistorisch en historisch-geografisch, zoals Jan Kolen ze beschrijft in de biografie van het landschap, niets wordt gevonden wordt. Daarbij maakt niet uit of het een kasteel is of niet. Het gaat er om dat wellicht 550 jaar van de 800 jaar geschiedenis van Asten daar ligt die

Proces Anneke de Bruijn

Publicaties plandocumenten en gebeurtenissen

nog amper is onderzocht en wellicht klakkeloos gesloopt kan worden (zie juridisch en beleidskader 3.).

Kortom de cultuurhistorische betekenis en de cultuurhistorische waarde van het pand voor Asten zijn nog maar sporadisch onderzocht.

3.2.3 Procesanalyse

Vanaf de jaren '20 woonde er de familie de Bruijn. De grote verzetsheld uit Asten, Frits de Bruijn, die vermoord werd woonde hier ook. Na de oorlog is de winkel voortgezet door Anneke de Bruijn. Anneke de Bruijn had een chaotische winkel "maar kon wel alles terugvinden" zoals Harrie Verdijsse donk opmerkte in het boek *"between two lives"* van Annelou van Griensven. Sinds 2000 raakte het pand vervallen onder meer omdat

Anneke de Bruijn oud was geworden en zij geen hulp wilde van anderen om het pand op te knappen.

Het proces rondom de herontwikkeling of sloop van "Anneke de Bruijn" is dus geruime tijd aan de gang: al meer dan dertien jaar. Allerlei zaken hebben zich in die tijd afgespeeld. De een minder zichtbaar dan de andere. Voor de periode vóór 2006 moet naar de archieven worden gegaan van het Eindhovens Dagblad of andere media. Door gebrek aan tijd is dit niet gedaan.

Bovenstaande tijdslijn is gebaseerd op de datums van documenten, de krantenberichten en enkele interviews. In de volgende paragraaf wordt uiteengezet hoe dat proces is verlopen in chronologische volgorde.

3.2.3.1 Procesbeschrijving:

Sinds 2000 heeft de gemeente meermaals verzocht aan Anneke de Bruijn of ze het pand konden

restaureren. Telkens wees Anneke de Bruijn dit van de hand. Waarom is onbekend.⁸⁹ Nadat Anneke de Bruijn in 2006 overleed nam Theo Jeukens het stokje over als beheerder of eigenaar. Jeukens wil alleen het pand verkopen, ongeacht of het gesloopt wordt of niet.⁹⁰ De gemeente heeft toentertijd, net nadat Anneke de Bruijn was overleden al aangegeven om de panden te slopen en er herenhuizen te bouwen. Dit kon niet, omdat het rijksmonumenten waren. De jaren erna is gekeken hoe de panden zouden kunnen worden opgeknapt. Enkele belangstellenden hebben zich toen gemeld.^{91,92} De redenen om de plannen niet door te zetten was de negatieve reactie van de gemeente ten aanzien van de koop en de koopsom.⁹³

In 2008 heeft de RCE aangegeven als compromis dat de panden Koningsplein 12 en 14 zó verkrot waren dat ze gesloopt mochten worden. Wanneer dit gesloopt werd samen met de schuur bij Koningsplein 16 – en daar woningen zouden worden gebouwd – dan kon het pand “Anneke de Bruijn” van de winst van de nieuwbouwwoningen gerestaureerd en

⁸⁹ De Bruijn, R., Anneke de Bruijn uit Asten overleden, 2006 Eindhovens Dagblad bekeken op: 6 juli 2013 (http://gijlammers.dse.nl/Asten/Info_Nieuws.html)

⁹⁰ Correspondentie T. Jeukens

⁹¹ Bekeken op: 6 juli 2013 <http://www.ed.nl/regio/kansen-voor-drie-pandjes-van-de-bruijn-1.2382987>

⁹² Bekeken op: 6 juli 2013 <http://www.siris.nl/article/nieuws/12351/limburgs-museum-wil-winkel-van-anneke-de-bruijn/>

⁹³ Interview A. Geelen en vragenlijst Bi-J Siem

behouden worden.⁹⁴ Na dit advies is een stedenbouwkundige visie opgesteld waarin varianten zijn gemaakt om deze hoek in te richten. Uit het bronmateriaal dat is onderzocht duidt niets er op dat er iets met deze stedenbouwkundige visie is bewerkstelligd of dat er iets actief met dit advies is gedaan. In de loop van 2012 is er een omgevingsvergunning voor sloop aangevraagd voor alle panden⁹⁵. De heemkundekring zag af van bemoeienis – omdat het toch gesloopt kon worden – en sprak zich uit voor sloop. Eind 2012 bleek echter dat de sloopvergunning niet afgegeven werd vanuit de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en daarbij werd vanuit de Welstandscommissie ook negatief uitgesproken over de sloopvergunning voor Koningsplein 16.⁹⁶ Daarna heeft de heemkundekring haar standpunt veranderd en zijn ze tegen sloop.⁹⁷ Na het niet uitgeven van de vergunning is het (ontwerp) bestemmingsplan dermate aangepast dat er via de WABO een sloopvergunning kan worden afgegeven.

De gemeente heeft bovendien de dubbelbestemming cultuurhistorie van de panden afgehaald.⁹⁸

Met de dubbelbestemming kunnen de cultuurhistorische, archeologische

⁹⁴ Brief rijksdienst (2008)

⁹⁵ Bekeken op: 6 juli 2013 <http://www.siris.nl/article/mediatheek/198326/aanvraag-sloopvergunning-pand-anneke-de-bruijn/>

⁹⁶ Advies Welstandscommissie SRE Milieudienst, 24 oktober 2012; Advies omgevingsvergunning monumenten 19 november 2012

⁹⁷ Bekeken op: 6 juli 2013 <http://www.ed.nl/regio/asten/heemkundekring-toch-tegen-sloop-1.3599237>

⁹⁸ Tonnaer (2013) *verbeelding*

en geomorfologische waarden veilig gesteld worden. De met de dubbelbestemming samenhangende belangen hebben voorrang op de belangen van de onderliggende bestemming.⁹⁹ Met het weghalen van de dubbelbestemming hoeft er niet intensief onderzoek gedaan te worden. Daarmee wordt proces voor sloop bemoedigd.

3.3 Gebiedsgerichte benadering “Anneke de Bruijn”:

Het boekje *anticiperend landschapsbeleid* somt enkele drijvende krachten op binnen de ruimtelijke ordening die van belang zijn geweest in Nederland. Dit zijn maatschappelijke waardering, landbouw, waterbeheer, verstedelijking en infrastructuur, bos en natuur en grondstoffen/energie.¹⁰⁰ De twee belangrijkste voor de casus zijn de maatschappelijke waardering en de verstedelijking/infrastructuur. In de paragraaf erfgoedonderzoek gaan we in op de maatschappelijke waardering. In deze paragraaf gaan we in op de ruimtelijke inbedding ten aanzien van de verstedelijking en infrastructuur.

Zoals aangegeven is in de biografie van een huis lag “Anneke de Bruijn” op een kruispunt van doorgaande wegen. In de loop der jaren zijn de

“doorgaande” wegen verschoven naar andere doorgaande wegen.

Als je kijkt op de dorpschaal zijn er nog steeds verschillende stromen langs “Anneke de Bruijn” waarop aangehaakt kan worden om het pand een functie te geven. Voor de goede orde: er zijn wandelaars, fietsers en het autoverkeer.

Het pand “Anneke de Bruijn” ligt op de route van het museum naar het centrum. De knik in het gebouw, de hoekse ligging, wijst de weg van het centrum naar het museum. Het is van “Anneke de Bruijn” vrijwel een rechte weg naar het museum en een rechte weg naar het centrum. Het is een soort “overslagpunt” van het museum naar het centrum.

Ideeën zijn er dan ook om van die wegen een Klokkenpad voor wandelaars te maken van het museum naar het centrum¹⁰¹. Een recreatieve invulling van het pand “Anneke de Bruijn” zou goed aansluiten op deze ontwikkeling van een Klokkenpad.

Daarnaast ligt het pand op de fietsroute van Astenaren van het centrum naar Someren, de sportvelden of de middelbare school. Deze doelgroepen kunnen ook worden meegenomen wanneer er een functie voor het pand wordt vastgesteld.

Qua autoverkeer ligt het pand op de hoek van de rondweg rondom het centrum. Ook belangrijk voor de functie is dat het Koningsplein sinds 2013

⁹⁹ Bekeken op: 7 juli 2013 <http://www.cultureelerfgoed.nl/dubbelbestemming>

¹⁰⁰ Klijn, J., A., Veeneklaas, F., R. (2007)

¹⁰¹ Interview H. Van der Loo

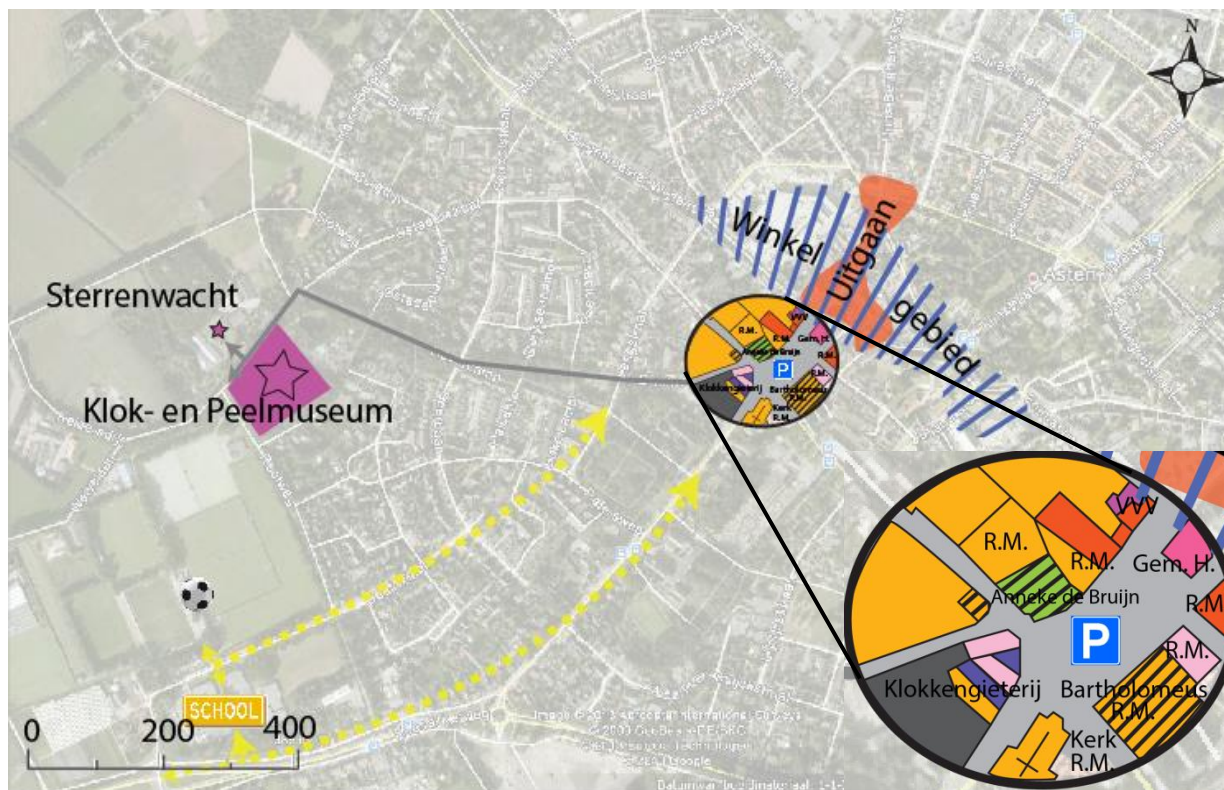
steeds meer een parkeerfunctie heeft gekregen. Daardoor zijn er wellicht functies mogelijk die meer autoverkeer genereren.

Op het kaartje zie je al deze wegen. Ook is er gekeken naar de functies van de omliggende panden binnen een straal van 100 meter. “Anneke de Bruijn” (groen) ligt op het grensvlak van allerlei functies. Ten eerste ligt het aan het uiteinde van een rij horecagelegenheden (rood). Dan zijn er nog een paar winkels (blauw) en kantoren (roze) tegenover “Anneke de Bruijn”. In de buurt ligt ook de koninklijke klokkengieterij Eijsbouts en de

kerk. Momenteel zijn ze nog in gebruik, maar het kan zijn dat de gebouwen op de langer termijn worden herbestemd en ook een recreatieve functie krijgen. Zeker van de kerk is haar bestaan onzeker als je kijkt naar de secularisatie van de samenleving.

Desondanks bestaat het grootste gedeelte van de gebouwen in de omgeving uit woningen.

Er zijn daarnaast panden die geen functies hebben. Dat geldt voor het voormalig klooster en bejaardentehuis Bartholomeus, “Anneke de Bruijn”

Figuur 17 Ruimtelijke analyse. Wat zijn de mogelijkheden om bij aan te sluiten?

en haar buurpandjes en de voormalige slagerij (gearceerd zwart).

Opvallend is nog dat er veel rijksmonumenten zich bevinden in de directe omgeving rondom “Anneke de Bruijn”. Maar liefst 9 van de 22 rijksmonumenten in de gemeente Asten! Je kunt dus zeggen dat “Anneke de Bruijn” vooral entreefuncties zou moeten krijgen als je het gebouw gebiedsgericht benaderd. Het ligt op een zeer prominente plek in het dorp aan de rand van het centrum. Het is op verschillende manieren aan te sluiten op de stromingen en functies in de bestaande omgeving.

Bovendien sluit het goed aan op de omgeving omdat er al veel rijksmonumenten rondom “Anneke de Bruijn” staan.

Dit alles is heel merkwaardig. Het pand is verwaarloosd en staat leeg terwijl op tal van manieren kan worden aangesloten op de omgeving.

Een gebiedsgerichte aanpak lijkt hierbij dus een vanzelfsprekendheid, maar we moeten in ons achterhoofd houden dat er niet naar een eindfase toegewerkt wordt. Daar bedoel ik mee dat elke functie die er al dan niet tijdelijk in komt om het pand te behouden mogelijk moet kunnen zijn. Dit kan dus ook gewoon een woonhuis zijn. Het toekomstig gebruik kan daarna altijd nog veranderen. Het meest urgente probleem is de vervallen staat van het pand.

3.4 Juridisch en beleidskader:

3.4.1 Rijksniveau: de MoMo

Onlangs is op 1 januari 2012 de Modernisering Monumentenwet van kracht gegaan. Het doel van deze vernieuwing is om gebiedsgericht te werk te gaan; het stimuleren en ondersteunen daarvan en om de cultuurhistorie te laten meewegen in de ruimtelijke ordening. De MoMo is gebaseerd op drie pijlers:

- Cultuurhistorische belangen meewegen in de ruimtelijke ordening.
- Krachtiger en eenvoudiger regels.
- Herbestemmen van monumenten die hun functie verliezen.¹⁰²

Als naar de pijlers gekeken wordt zou je verwachten dat dat een stimulans is om projecten zoals “Anneke de Bruijn” aan te pakken. Dat dit anders ligt zal hieruit blijken. Naast de Modernisering van de Monumentenwet is de nadruk namelijk meer te komen liggen op de verantwoordelijkheid van de provincie en de gemeente. De RCE is eigenlijk verworden tot een database van rijksmonumenten en onderzoek naar in het oog springende locaties. Zij mag en mocht niet in protest komen als er een rijksmonument dreigt te verdwijnen. Ze beheert het monumentenregister en is een

¹⁰² Beleidsbrief MoMo (onbekend)

kennisinstituut voor cultureel erfgoed. Door de decentralisatie krijgen meer organisaties die verantwoordelijkheid voor erfgoed, maar ook een heel verschillend beleid. De interpretatie van de monumentenwet vertaalt zich in wetgeving, maar die interpretatie is overal anders en kan als resultaat hebben dat de herontwikkeling van “Anneke de Bruijn” wel in aanmerking komt voor subsidie bij de ene provincie of gemeente en bij de andere niet. Dat op deze vorm van draagvlak behoorlijk op af te dingen valt is te lezen in Draagvlak 1.130.000 hits van Martijn Duineveld en Raoul Beunen (2006).

Daarnaast is er door vereenvoudiging van de regels eenvoudiger een rijksmonument aan te passen. Een dakkapel mag gewoon geplaatst worden. De vraag die kan rijzen is of dit wel recht doet aan het feit dat het een rijksmonument is.

Buiten de modernisering om valt op dat er de monumentenwet geen onderhouds- of restauratieplicht kent. Het monument moet alleen *wind- en waterdicht* zijn. Dit is een zeer breed begrip dat op allerlei manieren te definiëren valt: als een zijwand van steen is en brokkelt af, is het dan voldoende om daar een houten wand van te maken? Mijn stelling is daarom ook dat dit een van de oorzaken is waarom “Anneke de Bruijn”,

en 900 andere rijksmonumenten er verloederd en in slechte staat bij staan in Nederland.¹⁰³

3.4.1.1 Monumentenwet strafrechtelijk:

Als gekeken wordt naar de buurpandjes van “Anneke de Bruijn”, die zijn dermate verloederd dat ze gesloopt mogen worden. In principe kan dus elk rijksmonument in Nederland gesloopt worden als het maar verloederd en in verval raakt. Het enige wat niet mag is het beschadigen of vernielen van een beschermd monument (Artikel 11 Monumentenwet). Afgezien daarvan is er nauwelijks een sanctie tegen het slopen of vernielen van een rijksmonument.

Vóór 1 oktober 2010 bevatten de artikelen 61 en 62 van de monumentenwet de strafbepalingen. Wie opzettelijk handelde in strijd met artikel 11, en een paar andere artikelen, kon worden bestraft met een hechtenis van ten hoogste een jaar of een geldboete van maximaal categorie vijf (maximaal 76000 euro). Na 1 oktober 2010 is dit geregeld binnen de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo). Nu valt het delict onder de Wet Economische Delicten (WED). De strafmaat is met deze wisseling veranderd. Onder de WED kan ten hoogste gestraft worden met een hechtenis van zes maanden, een taakstraf of een geldboete van de vierde categorie (maximaal 19000 euro).¹⁰⁴

¹⁰³ Harmsen, H. (2008)

¹⁰⁴ Winter H.B. et al. (2011)

Het is dus niet zo dat de eigenaar een onderhouds- of restauratieplicht kan worden opgelegd of dat de eigenaar wordt onteigend wanneer hij het rijksmonument niet in goede staat houdt.

3.4.2 Provinciaal erfgoed?:

Op 5 maart 2012 is een convenant tussen het rijk en de provincie tot stand gekomen om de provincies verantwoordelijk te maken voor de verdeling van het geld voor de restauratieregeling.¹⁰⁵ Dit is omgezet door de provincie Noord-Brabant in de regeling *de Erfgoedfabriek*.¹⁰⁶ Het geld gaat dan naar de *iconen van Brabant*: kloosters, kastelen, landgoederen, fabrieken, forten en kazernes.¹⁰⁷ Dit impliceert een vrij *presentistisch* standpunt van de provincie: de provincie impliceert dat er buiten deze functies om geen andere iconen zijn. De (langgevel)boerderij, een winkeltje, een object op straat, een watermolen, het straatbeeld of het landschap vallen buiten de regeling, terwijl die zaken toch kenmerkend zijn voor Brabant. De provincie stelt ook dat ze alleen gaan over monumenten buiten de bebouwde kom, terwijl toch enige complexen binnen de bebouwde kom vallen.

Er wordt gezegd dat deze complexen de iconen van Brabant zijn, maar ik verwacht dat weinig Brabanders ze zullen kennen, aangezien ik met

erfgoed bezig ben en ik ze voor een deel niet ken.¹⁰⁸

De regeling zoals nu geldig is, geldt dus niet voor panden zoals “Anneke de Bruijn”, maar wel bijvoorbeeld voor het klooster er recht tegenover of de huidige kerk.

3.4.2.1 Regionaal:

Een rapport dat aan te raden is over een ontwikkelingsrichting die gebaseerd op erfgoed in relatie tot zijn omgeving is *De biografie van Peelland* van Jan Kolen (et al). De status van dit rapport is mij onbekend. Het rapport is al enkele jaren geleden opgesteld, maar het kan wellicht gebruikt worden bij toekomstige ontwikkelingen in zowel Asten als de regio.

3.4.3 Gemeentelijk niveau: Plandocumenten over Koningsplein 16

In diverse plandocumenten komt “Anneke de Bruijn” voor. Specifiek voor de drie panden is zelfs een stedenbouwkundige visie gemaakt. We gaan verder in op de centrumvisie en het bestemmingsplan. De beleidsmatige en juridische mogelijkheden voor het pand zijn uit deze documenten te halen. De centrumvisie en de stedenbouwkundige visie zijn zelf-bindend. Dat betekent kortweg dat wat er in staat geen juridische gevolgen heeft. Het zijn strategische documenten. Daarom is het bestemmingsplan het

¹⁰⁵ Bekeken op : 10 juli 2013

http://www.adviesbureaugroen.nl/groen/nieuws/restauratieregeling_rijksmonumenten_op_komst

¹⁰⁶ Interview Gerda Cornelissen en Arno Schout. Eerst heette de regeling *Erfgoedcomplexen*

¹⁰⁷ Bekeken op : 10 juli 2013 <http://www.brabant.nl/subsites/herbestemmen-erfgoed.aspx>

¹⁰⁸ Zie <http://www.brabant.nl/subsites/herbestemmen-erfgoed.aspx>

belangrijkste document om naar te kijken voor het pand “Anneke de Bruijn”.

3.4.3.1 Bestemmingsplan:

Recentelijk (2013) is het bestemmingsplan vernieuwd. Volgens dit bestemmingsplan moet de functie van het pand aansluiten op het bestaande centrum. Horeca is een mogelijkheid, omdat dat volgens het bestemmingsplan geconcentreerd moet worden aan het Koningsplein, de Markt en nog een ander plein.¹⁰⁹ Centrumvoorzieningen zijn ook een mogelijkheid, maar geen detailhandel. Bovendien mogen er ook appartementen op gebouwd worden met parkeren erachter.¹¹⁰ Wat dan wordt verstaan onder centrumvoorziening en waarom geen detailhandel staat niet vermeld.

Ondanks dat de panden rijksmonument zijn wordt in het bestemmingsplan geopteerd voor vervangende nieuwbouw. Qua bouwmogelijkheden is er de voorwaarde dat de karakteristieke knik in de voorgevelrooilijn behouden moet blijven.¹¹¹

Vanuit de nota archeologiebeleid is overgenomen dat het gebied in een straal van 50 meter rondom de oude kerk op het Koningsplein als “archeologisch waardevol gebied” categorie 2, wordt aangemerkt.

“Anneke de Bruijn” valt zowel onder die categorie als categorie 3. Deze waarden wordt volgens het bestemmingsplan onderstreept door diverse archeologische waarnemingen.¹¹²

Wanneer op de kaart van het bestemmingsplan gekeken wordt dan valt op dat de dubbelbestemming cultuurhistorie van de panden is afgehaald. Daarmee zijn de geschiedkundige waarden niet meer gewaarborgd.¹¹³ Het gevolg is dat de panden versneld gesloopt kunnen worden.

3.4.3.2 Centrumvisie:

Vanuit de stedenbouwkundige visie is gekeken naar de Centrumvisie van Asten uit 2007. Enkele knelpunten worden er genoemd. Allereerst de onduidelijke kruising voor Koningsplein 16; dan de leegstand van de panden en als laatste een wisselende inrichting van de buitenruimte.¹¹⁴ Volgens de visie is er wonen en horeca mogelijk op de locatie met als uitgangspunt herontwikkeling of nieuwbouw.

Ten aanzien van de beeldkwaliteit wordt gezegd dat er zeer wisselende architectuurstijlen en functies in het centrum door elkaar lopen. Het beleid op het gebied van beeldkwaliteit is in Asten gericht op het behoud van het individueel karakter van de panden, die ieder op zich, recht doen aan de specifieke stedenbouwkundige en architectonische bebouwingskenmerken van de historische kern. Dat dient een geheel te

¹⁰⁹ Tonnaer (2013) (gemeente Asten)

¹¹⁰ Tonnaer (2013) (gemeente Asten)

¹¹¹ Tonnaer (2013) (gemeente Asten)

¹¹² Tonnaer (2013) (gemeente Asten)

¹¹³ <http://www.cultureelerfgoed.nl/dubbelbestemming>

¹¹⁴ De Graaf, N., et al. (2009) (gemeente Asten)

vormen.¹¹⁵

Er zijn enkele algemene uitgangspunten die overeenkomen met de welstandsnota. In het kort dient de bebouwing kleinschalig en dorps te zijn en afgestemd met de omgeving er rondom heen.

Over het plangebied zelf wordt gezegd dat de locatie zeer gunstig gesitueerd is aan het Koningsplein. Door de slechte bouwkundige staat doet dit afbreuk aan de rest van het plein en dient er vervangende nieuwbouw te komen. Er staan randvoorwaarden, maar of die nu ook nog gelden in het bestemmingsplan is onbekend. Daarin staat onder andere dat de knik tussen de schuur en het huis behouden moet blijven en dat er een maximale bouwhoogte van twee hoge verdiepingen mag zijn (max. ongeveer 7 meter).¹¹⁶

3.4.3.3 Gemeentelijk Beleid:

Op gemeentelijk niveau bestaat de gemeentelijke monumentenlijst. Daar vallen de panden van “Anneke de Bruijn” niet onder omdat het rijksmonument is. In Asten is er een erfgoedverordening om gemeentelijke en archeologische monumenten vast te stellen. In die verordening worden allerlei criteria gesteld en wat de rol is van de monumentencommissie en in de ruimtelijke ontwikkelingen in Asten.¹¹⁷ Er

is dus niet een eenduidig beleid op monumenten binnen de gemeente. Het is dus vooral wanneer monumenten een actueel thema vormen dat er dan via deze verordening wordt gekeken wat er gedaan kan worden en wat niet. De rol van de gemeente is dus vooral het in kaart brengen van gemeentelijke monumenten en archeologisch waardevolle plekken. Stimuleringsregelingen voor erfgoed zijn er niet.

3.5 Financiering en participatie:

De financiële kant is een fundamenteel aspect binnen het herbestemmen van Koningsplein 16. Immers, als vanuit de interviews gekeken wordt dan is erfgoed iets wat op moet leveren in plaats van dat het een kostenpost zou moeten zijn. Het is lastig om dit aspect met een bachelor thesis te doorgronden met het oog op de relatie tussen erfgoed en ruimtelijke planning. Er is afgetast naar de mogelijkheden om uit de kosten te komen, maar dat zijn veel mogelijkheden en als er ook maar per toeval een iemand zich in wil zetten voor het behoud van het pand dan is het al financieel mogelijk om het pand te behouden.

3.5.1 De kosten:

Door André Geelen is in 2012 een financiële haalbaarheidsstudie gedaan. Het gaat dan om de kosten voor het behoud van alle panden, maar niet alleen Koningsplein 16. Daardoor is lastig te achterhalen hoeveel dit zou kosten.¹¹⁸

¹¹⁵ De Graaf, N., et al. (2009) (gemeente Asten)

¹¹⁶ De Graaf, N., et al. (2009) (gemeente Asten)

¹¹⁷ Kortlang, F. P. (2010) (gemeente Asten)

¹¹⁸ Interview A. Geelen

In 2007 is een bouwkundige inventarisatie uitgevoerd. Deze was nog, naar het schijnt, heel globaal. De kosten die daar in vermeld staan zijn nog niet op detail doorerekend.

De kosten zullen dus wanneer het pand gerestaureerd zou worden opnieuw berekend moeten worden specifiek gericht op het plan wat er dan zal liggen.

3.5.2 MKBA:

In het verlengde van de Maatschappelijke Kosten-Baten analyses (MKBA) over een bepaald gebied zijn er tegenwoordig ook MKBA's te maken voor een object. Dit was een van de ideeën voor deze thesis, maar dat bleek lastig omdat dit nog maar net nieuw is en die kennis bij een handjevol personen ligt.

3.5.3 Subsidies:

Er zijn diverse mogelijkheden die kunnen worden onderzocht voor subsidie om het pand op te knappen. Daar zit ook nog verandering in, want de hoeveelheid geld dat wordt vrijgemaakt voor herbestemming wisselt per jaar op dit moment¹¹⁹. Subsidie is eigenlijk vooral te krijgen vanuit het rijk of Europa en niet vanuit de provincie of gemeente. Bij de provincie zou geld kunnen worden vrijgegeven als er bijvoorbeeld een herontwikkeling van het hele gebied rondom de kerk plaatsvindt.

Mogelijkheden die nog onderzocht kunnen worden zijn:

- Herbestemming-subsidie¹²⁰: het gaat daarbij om haalbaarheidsstudies en om het monument wind- en waterdicht te maken in de tussentijd. Deze subsidie kan aangevraagd worden in het najaar van 2013.
- BRIM-Regeling: de Brim-regeling is bedoeld voor het in stand houden van een monument. Volgens Gerda Cornelissen van de rijksdienst voor Cultureel erfgoed kan de subsidie alleen worden aangevraagd wanneer er een professionele organisatie het pand opkoopt.¹²¹ Deze kan weer aangevraagd worden in het eerste kwartaal van 2014.
- Nationaal Restauratiefonds: Het nationaal restauratiefonds is een stichting die leningen verstrekt aan particulieren met een rijksmonument. Met dit geld kun je de restauratie bekostigen, maar dit moet wel terug betaald worden.¹²²
- VSB-Fonds: dit is een fonds dat ondersteuning biedt aan participatieve processen. Zo ook herbestemming. Hierbij is het wel een indirecte voorwaarde dat bevordert wordt dat mensen elkaar ontmoeten. Dit impliceert ook dat het gebouw een openbaar karakter zal moeten hebben. Zij zijn echt een fonds dat idealistisch van gedachte is.¹²³
- Sim; Subsidieregeling instandhouding monumenten: Deze regeling betreft vooral het onderhoud van rijksmonumenten en niet zozeer de restauratie.¹²⁴

¹¹⁹ Bekeken op 20 juli 2013: http://www.architectenweb.nl/aweb/redactie/redactie_detail.asp?iNID=31262

¹²⁰ Bekeken op 21 juli 2013: <http://www.cultureelerfgoed.nl/Monumenten/Subsidie/Subsidieregeling-stimulering-herbestemming-monumenten>

¹²¹ Interview G. Cornelissen en A. Schout

¹²² Bekeken op: 22 juli 2013 <http://www.restauratiefonds.nl/restauratiefonds/Paginas/default.aspx>

¹²³ Bekeken op: 22 juli 2013 <http://www.vsbfonds.nl/kunst-cultuur/cultureel-erfgoed>

¹²⁴ Bekeken op: 21 Juli 2013 [http://www.nibag.nl/diensten/monumentenzorg/subsidieregeling-instandhouding-monumenten-\(sim\).html](http://www.nibag.nl/diensten/monumentenzorg/subsidieregeling-instandhouding-monumenten-(sim).html)

- De Erfgoedfabriek: Dit is een provinciale subsidie die wordt verschaft aan grootschalige complexen die herbestemd moeten worden.

Op regionaal niveau:

- Nicolaas Clopperstichting: de Nicolaas Clopperstichting is een stichting die in het leven is geroepen vanuit de Henri van Abbestichting. Deze stichting werft fondsen om panden op te kopen en te restaureren in de regio Eindhoven.

Op provinciaal niveau:

- Integraal DorpsOntwikkelingsPlan (IDOP)

Op Europese schaal:

- LAMFAR EU
- CEB BANK EU
- Culture programme (2007-2013)
- INERREG III, URBAN, LEADER PLUS, Equal

Op wereldschaal:

- World Monument Fund

3.5.4 Hoeveel kan dit bijdragen aan het behoud van “Anneke de Bruijn”?

Momenteel (2013) ligt de nadruk van de subsidies op het verstrekken van laagrentende hypothecaire leningen en het bekijken of het haalbaar is om een rijksmonument te behouden. Daarbij zijn veel minder mogelijkheden voor subsidie om het pand daadwerkelijk op te knappen. Dat is een vreemde gewaarwording, omdat je zou verwachten dat de nadruk niet ligt op het onderzoek, maar op het doel van behoud van de rijksmonumenten.

Wat opvalt is dat het veel uitmaakt, als je kijkt op de sites, *wie* de eigenaar is en *wat* de functie is, in plaats van het gebouw en de historie zelf en de

betekenis daarvan voor een dorp of provincie. Verondersteld wordt dat industrieel erfgoed altijd die functie heeft, terwijl daar veel op af te dingen valt.

De fondsen zijn vooral gericht op nieuwe functies en minder gericht op de waarde van een gebouw.

Toch, als je kijkt naar het geheel van subsidies is er een bedrag beschikbaar dat veel groter kan zijn dan de kosten. Er zijn verschillende wegen te bewandelen die nog niet zijn onderzocht. Het is echter ook logisch om niet alleen te kijken naar een fonds. In principe zijn er buiten de overheid om nog de consument (burger) en de investeerder (ondernemers of welwillende personen).

3.5.5 Participatie:

Buiten het zoeken naar een directe investeerder kan ook gekeken worden hoe de burger betrokken kan worden bij het behoud van het pand “Anneke de Bruijn”. Dit is een veel uitdagendere klus dan “simpelweg een formuliertje” invullen. Ook het feit dat er heel veel mensen bij betrokken zijn maakt het behoud van “Anneke de Bruijn” ook een sociaal proces. De saamhorigheid die door dit proces wordt ontwikkeld moet ook als baten worden gezien van het opknappen van het pand.

De uitdaging is dan om de burger voor te lichten met verschillende publicaties om de burger te overtuigen dat het behoud van het pand waarde heeft voor Asten. De financiering komt dan rond door vormen van crowdfunding. Dit kan heel concreet zijn dat je een baksteen of een deur kan kopen, of dat er coöperatief geld wordt ingezameld om het pand op te kopen en op te knappen.

3.6 Erfgoedonderzoek Asten: de waardestelling

Diverse rapporten zijn uitgebracht over de panden. Er zijn diverse gegadigden geweest om het pand op te kopen. Maar dat alles heeft niet geleid tot een werkelijke daad voor het behoud van het pand. De gemeente vindt het eigenlijk te lang duren en zet nu in op sloop. De discussie over sloop in Asten kent dus al een “rijke” historie. In het dorp zijn ook verschillende panden gesloopt voor nieuwbouw¹²⁵, sommige panden staan leeg en andere zijn recent herbestemd¹²⁶.

De sloop van “Anneke de Bruijn” vindt daarom ook plaats binnen een bredere discussie over wat nu de plaats van erfgoed is in Asten en wat voor uitstraling moet het dorp krijgen. Die discussie is onderzocht om te kijken wat de standpunten zijn van betrokken partijen. Hierbij wordt onder andere de theorie van de discoursen van Wessel Krul meegenomen. Dit hoofdstuk gaat hier dieper op in door aan betrokken partijen in Asten te vragen wat zij zoal denken over erfgoed en monumenten. Door hier naar te vragen is een beeld te schetsen van de situatie in Asten. Wat is het discours dat in Asten naar voren komt? Door het gebrek aan tijd is er geen enquête gehouden onder de bevolking, maar zijn er personen geïnterviewd die betrokken zijn in het centrum van Asten. Wellicht zou er in een vervolgonderzoek een enquête onder de bevolking kunnen worden gehouden. In totaal zijn er tien

personen geïnterviewd. De tabel laat zien dat alle geïnterviewde personen op een verschillende manier bij het pand “Anneke de Bruijn” betrokken zijn. Na dit hoofdstuk wordt gekeken wat dit betekent voor het pand “Anneke de Bruijn”.

De ondervraagden	
Harry van der Loo	Directeur Klok- en Peelmuseum Asten
Geert-Jan van der Spek	Secretaris politieke partij PGA-PVDA
Jan Smeets	Voorzitter Ondernemersvereniging Asten (OVA)
Ria Berkvens	Regioarcheoloog en erfgoedadviseur SRE (regio) Eindhoven
Jan Kouwenberg	Initiator protestgroep ““Anneke de Bruijn””
Marli Rooijackers	Beleidsmedewerker monumentenbeleid & archeologie en projectleider bouwprojecten
Jac Huijsmans	Wethouder Sociale zaken (Leefbaar Asten)
Jan van de Rijdt	Voorzitter Heemkundekring “De Vonder”
Frans van der Loo	Voormalig directeur Vastgoedmaatschappij Van Der Loo B.V.
John Bankers	Fractielid Sociaal domein CDA Asten

* Jan Kouwenberg & Ria Berkvens en Marli Rooijackers & Jac Huijsmans zijn tegelijkertijd geïnterviewd.

¹²⁵ Bijvoorbeeld de Emmapassage, Nieuwe Midas, Burg. Ruttenplein, Café De Wit, Zaal Bakens

¹²⁶ Café Markt 8, Pizzeria Aton en het nieuw opgebouwde restaurant Friends

3.6.1 Onderzoeksvraag:

Wat zijn de huidige opvattingen over monumenten binnen de gemeente Asten?

3.6.2 Vragenlijst erfgoedonderzoek:

1. Wat is uw visie over de toekomst van de dorpskern van Asten?
 - Wat moeten we koste wat het kost bewaren?
 - Welke gebouwen of structuren kunnen we missen zonder dat de kwaliteit van het leven in Asten in gevaar komt?
2. Wat is uw visie over de toekomst?
 - Wat zijn uw uitgangspunten?
 - Wat ziet u als vooruitgang?
3. Zegt de term erfgoed u iets? Zo ja wat? Zegt de term monument u iets?
 - Zit er verschil tussen?
4. Wie bepaalt wat erfgoed of een monument is?
5. Hoe staat u tegenover behoud van erfgoed in die omstandigheid?
6. In hoeverre neemt u kennis van het verleden mee in de planvorming voor de toekomst in Asten? (niet politicus: denkt u dat het meegewogen wordt in Asten?)
7. Als u kon tijdreizen, zou u dan naar de toekomst of het verleden gaan en zo ja welke tijdsperiode?
8. Wat zijn de signalen die u oppikt over erfgoed van inwoners, bekenden e.a. in Asten?
9. Hieronder staan enkele foto's. Welke vindt u een monumentwaardig en welke erfgoedwaardig? U kunt in het lege kader een aanvulling geven. (De afbeeldingen zie bijlage)

In de methodologie staat uitgelegd hoe het onderzoek is verricht. We gaan nu bekijken welke conclusie uit de interviews kan worden getrokken ten aanzien van de onderzoeksvragen.

3.6.3 Erfgoed v.s. monumenten:

Tijdens de interviews is gevraagd hoe de geïnterviewde denkt over de begrippen "erfgoed" en "monumenten", wie dat bepaalt en welke afbeelding nu een monument betreft of niet.

De meeste gedachte kwamen overeen met elkaar. Erfgoed wordt vooral aangeduid als iets dat breder is dan monumenten. Daarin wordt vaak de tegenstelling materieel en immaterieel erfgoed gebruikt. Erfgoed kan beide zijn, een monument is vooral materieel. Monumenten worden gezien als iets fysieks, meer deftig en als iets dat vastgesteld is door een groep.

De gedachte dat een monument een gebouw is komt bij iedereen voor. Dit betekent nog niet dat het niet meer dan dat kan zijn, maar dat dit *eerste gedachte* vormt over een monument.

Vaak wordt ook opgemerkt dat zowel erfgoed als een monument eigenlijk iets moois of indrukwekkends moet zijn. Dit blijkt ook uit de afbeeldingen die zijn gebruikt bij het onderzoek.

De meningen lopen uiteen over wie bepaalt wat erfgoed of een monument is. Het loopt uiteen van het publiek dat bepaalt wat dat is tot aan dat vastgesteld wordt door de overheid wat een monument is. Veel van de ondervraagden vinden een combinatie van de twee de gulden middenweg.

Vaak komt naar voren in de interviews dat er inderdaad regelgeving voor is, maar dat het ideaalbeeld eigenlijk zou zijn dat er eigenlijk zó een goed besef van erfgoed zou moeten zijn dat we dat zelf kunnen koesteren en beschermen.

3.6.3.1 Afbeeldingen erfgoedonderzoek:

Tijdens de interviews werd ook gevraagd welke gebouwen op de afbeeldingen aangemerkt worden als monument en welke niet. In het achtergronddocument in de bijlage is er beschreven wat voor soort karakter de gebouwen hebben. De meningen van alle ondervraagden kwamen best goed met elkaar overeen. De scores per gebouw zijn bij elkaar opgeteld en zo is een ranglijst ontstaan.

De scores per gebouw:

In deze tabel vindt u de totaalscore per gebouw voor alle tien de ondervraagden.

Plek	+	+/-	-
Amsterdamse grachtenpanden	10	0	0
Kasteelruïne Asten	10	0	0
Eeuwig Leven	9	1	0
Lindestraat, Asten	8	2	0
“Anneke de Bruijn”	6	2	2
Leenderweg, Eindhoven	5	5	0
Kasteel Almere	3	1	6
Ungerplein, R’dam	2	2	6
Rozenstraat	1	3	6
Huizen Parkstad Limburg	1	1	8
Jasmijnstraat	1	1	8
Kruising Lienderweg – Hemelberg	0	0	10

Wat naar voren kwam uit dit gedeelte van het onderzoek is dat er enigszins een “klassieke” manier van denken is dat rijgt naar een wat

breder denkbeeld over erfgoed. Die klassieke manier houdt in dat vooral grote eenduidig en goed herkenbare gebouwen – zoals een kerk, kasteel, klooster, oude boerderij of grachtenpand – eerder worden gezien als een monument dan andere wat lastiger te duiden gebouwen. Dit is een stap “terug” tegenover wat de verwachting was die in het Theoretisch Kader was geschetst. Daarin was geschetst dat historisme en een vleugje passéïsme te vinden zou zijn. Wat hieruit blijkt is dat er een presentistisch beeld is met een vleugje historisme.

Gebouwen die vrijwel onverbloemd als monument beschouwd worden zijn dus ook de Amsterdamse grachtenpanden, de kasteelruïne, het Eeuwig Leven restaurant en de oude pastorie in de Lindestraat. Het pand “Anneke de Bruijn” helt over naar een monumentenstatus. Twijfel is te zien bij de jaren ’30 woningen aan de Leenderweg in Eindhoven.

Gebouwen die niet worden aangemerkt als monument, met enige twijfel, zijn het kasteel van Almere, het Ungerplein en de rijtjeswoningen in de Rozenstraat. De vervallen huizen in Parkstad Limburg en de huizen in de Jasmijnstraat worden niet als monument beschouwd. Zeker geen monument zijn de woningen aan de Hemelberg/Lienderweg.

Een rijksmonument bijvoorbeeld in de stijl van het nieuwe bouwen wordt niet echt gewaardeerd als monument terwijl dit toch een rijksmonument is (Ungerplein). Ook hoeft het niet altijd zo te zijn dat beeldbepalende panden als monument worden gezien. De huizen op het kruispunt Lienderweg - Hemelberg, zijn beeldbepalend, maar worden niet gezien als monument. Het Eeuwig Leven daarentegen wel. Bovendien wordt het kasteel van Almere, ondanks dat het een kasteel lijkt, door de meesten niet als kasteel gezien vanwege de recente bouwdatum.

Daaruit kan worden afgeleid dat ouderdom en authenticiteit wel degelijk

van belang zijn voor hetgeen wat de ondervraagden een monument vinden.

3.6.4 Visie dorpskern Asten:

De ondervraagden hebben verschillende zaken in zijn of haar visie die overeenkomen en andere die weer minder overeenkomen met de anderen. Iedere ondervraagde vindt dat Asten een dorp is en dat dat zo moet blijven. Wat de context van het woord *dorp* is, daar lopen de meningen sterk uiteen. De een vindt de ontwikkelingen van de afgelopen 5 á 10 jaar, de (relatieve) hoogbouw, helemaal niets voor een dorp als Asten. Anderen vinden het wel passend bij het dorps karakter van Asten. De een beweert dat niemand op hoogbouw zit te wachten, omdat je dat in de stad kunt treffen. De ander zegt dat de hoogbouw dient voor het leefbaar houden van het centrum van Asten en voor de ouderen of juist de jongeren die graag in het centrum willen wonen.

Erfgoed draagt volgens enkele bij aan het leefbaar houden van het centrum. Het wordt dan gezien als stimulans voor nieuwe ontwikkelingen omdat het mensen, ondernemers naar een bepaalde plek trekt. De Astense identiteit krijgt door erfgoed ook meer vorm.

Opvallend is dat een *gezellig sfeervol dorpscentrum* hoog in het vaandel staat bij alle ondervraagden. Verondersteld wordt dat door een gezellige sfeer te creëren dat daar mensen op af komen waardoor er meer horeca is en daardoor een beter ondernemersklimaat wordt gecreëerd. Gezelligheid wordt sterk gekoppeld aan het leefbaar houden van het centrum. Wat dat begrip inhoudt daarover lopen de meningen dus ook sterk uiteen.

Veel van de ondervraagden zijn enigszins “bezorgd” over de toekomst van Asten. De bevolkingsprognose laat zien dat de bevolking krimpt in de

toekomst. Daarnaast is er al veel leegstand in het dorp en door het internetshoppen verdwijnen er ook steeds minder winkels. Daarom zijn een aantal personen voorstander van het concentreren van winkels op één bepaalde plek in het dorp.

Ondanks de nieuwe ontwikkelingen wordt sloop van historische gebouwen de afgelopen veertig jaar betreurd. Dat begon met de sloop van de oude Jongensschool volgens een aantal. Over het algemeen zijn de structuren die de ondervraagden wilden behouden allemaal rijks- of gemeentelijk monument. Een enkeling kijkt meer naar de functie van het gebouw dan de historische waarden van de panden. Volgens de meesten zijn de gebouwen die bewaard zouden moeten blijven vanwege het karakter bijvoorbeeld de gebouwen rondom het Koningsplein (soms met uitzondering van ““Anneke de Bruijn””), het oude postkantoor, het gemeentehuis (soms alleen het oude gedeelte), panden aan de zuidzijde van de Burgemeester Wijnenstraat, de panden aan het Eeuwig Levenplein zoals de protestantse kerk, de oude pastorie, voormalig autobedrijf Van Asten, de drie pandjes in de Emmastraat en het restaurant “het Eeuwig Leven”.

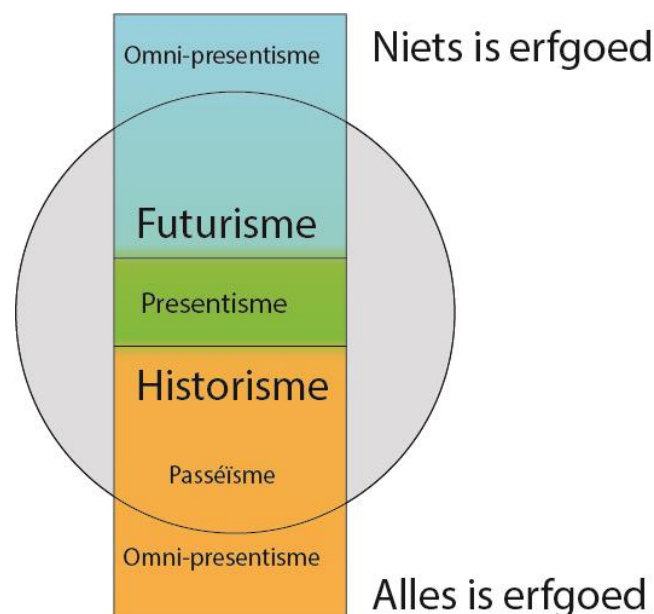
Iemand merkte op dat de panden uit de jaren '60 en jaren '70 gesloopt zouden mogen worden. Anderen vinden dat het gemeentehuis op de verkeerde plek staat. Dat zou gesloopt mogen worden om een groter plein te creëren.

Ook waren sommigen er voorstander van om de hoogbouw te slopen. Door anderen wordt opgemerkt dat de recente “hoogbouw” meer karakter heeft dan de panden die in de tweede helft van de 20^e eeuw zijn gebouwd.

Over wat andere mensen denken over erfgoed in Asten zijn de meningen verdeeld. Er wordt steeds meer gepraat over erfgoed, omdat er veel meer leegstaat dan vroeger. Het besef dat dadelijk wellicht allerlei kerken, kloosters en pastorieën leeg komen te staan en dat daar iets mee moet gebeuren, komt steeds meer.

Erfgoed wordt op gemeentelijk niveau nog niet echt opgepakt. Er zit een duidelijk verschil in waardering op gemeentelijk niveau. Dat verschil zie je ook terug in de Astense samenleving.

Ook wordt opgemerkt dat er veel onwetendheid is over de historie van Asten.

3.6.5 Welke discourse?

In paragraaf 2.3 zijn de drie discoursen toegelicht: *het historisme, futurisme en presentisme*. Uit het onderzoek blijkt dat vrijwel iedereen bereid is om erfgoed mee te nemen in de ruimtelijke ontwikkelingen. De meeste ondervraagden hebben in het interview aangegeven dat erfgoed een meerwaarde vormt voor de sfeer in het dorp. Het beeld van een modern dorp, in de zin van het nieuwe bouwen, dat lijkt bijna volledig verdwenen onder deze ondervraagden. Het futuristisch gedachtegoed, radicale veranderingen en het nieuwe bouwen, komen niet naar voren.

De nieuwe trend zoals beschreven in paragraaf 2.4, dat alles erfgoed is (of juist niet), dat komt ook niet voor. Erfgoed is vooral iets bijzonders of karakteristieks en een monument is vooral iets indrukwekkends.

De vraag werd gesteld naar welke tijd u zou reizen als er in de tijd kan worden gereisd. Daar kwam niet een eenduidig antwoord op bij de meesten. Het verleden werd niet als ideaal beschouwd, noch de toekomst. Goede dingen uit het verleden zouden we moeten meenemen voor ontwikkelingen in de toekomst.

Als ook gekeken wordt naar het afbeeldingenonderzoek dan zou geconcludeerd kunnen worden dat het discours waarin Asten zich bevindt, als naar deze ondervraagden gekeken, het *presentisme* is met een beginnend historistisch gedachtegoed. Neem kennis van het verleden voor een betere toekomst.

Sommigen vinden het belang van hedendaagse ontwikkelingen zwaarder wegen dan het erfgoed *an sich*. *Erfgoed als middel in plaats van een doel*. Wanneer erfgoed mensen niet meer trekt, op de een of andere manier, dan verdwijnt het en wordt het belang om het door te geven aan de volgende generatie ondergeschikt. De ondervraagden zijn bereid erfgoed

mee te laten wegen in de ruimtelijke ontwikkeling, maar niet ten koste van de “vooruitgang” van het dorp. Daar is op aan te merken dat elke vorm van ontwikkeling vooruitgang is. Of dat nu een “historistische” trend is of een “futuristische”.

Concreet is het historistisch gedachtegoed al enigszins te zien in Asten. Waar vroeger het pand Hotel *Gitzels* stond, wordt nu in historiserende stijl het pand – met een verdieping erbovenop – nagebouwd. Door de slechte economische omstandigheden is het lastig om erfgoed, zoals Hotel Gitzels, precies te reconstrueren. De vraag is of dat was gedaan in economisch betere tijden.

Ook worden in de nieuwbouwwijken in Asten langgevelboerderijen “nagebouwd” en huizen gebouwd in oude (Hollandse) landhuisstijlen.

4. Conclusie Casus “Anneke de Bruijn”

Conclusies:

Door de casus te onderzoeken, de interviews, het inlezen in documenten, de symposia waar ik ben geweest en het vak Cultural Heritage and Landscape Dynamics zijn er aanbevelingen te doen voor het in standhouden en ontwikkelen van rijksmonumenten zoals “Anneke de Bruijn”. Bovendien zijn er aanknopingspunten te vinden die elders in Nederland de aandacht verdienen.

4.1.1 Integraal historisch onderzoek:

Op geen enkele wijze is *diepgaand* onderzoek gedaan naar het pand “Anneke de Bruijn”, terwijl er aanwijzingen zijn dat er waarden liggen die nog niet in kaart zijn gebracht. Het gaat dan om een “stukje” historie van 2/3 van de tijd dat het dorp bestaat bovendien is het centraal in het dorp gelegen. De biografie van het landschap zou een uitkomst kunnen bieden voor het pand “Anneke de Bruijn”. Daarin worden de erfgoedsectoren, archeologie, historische bouwkunde en historische geografie integraal benaderd.

4.1.2 Snelheid betrokken erfgoedorganisaties:

Wanneer er discussie ontstaat over het al dan niet slopen van een rijksmonument dient zo snel mogelijk transparant te zijn wat de betekenis van het pand is in de geschiedenis. Dat is bij “Anneke de Bruijn” tot op heden nooit geweest. Erfgoedorganisaties zijn daar tekort geschoten. Veel informatie ligt voorhanden, maar is niet ontsloten. Dat zou een taak moeten zijn van erfgoedorganisaties. Daardoor blijven zaken die cruciaal voor de geschiedenis van Asten zijn onder het oppervlak.

De RCE zou al op voorhand, bij het aanwijzen van een rijksmonument, de feiten op een rijtje moeten hebben staan. Natuurlijk, er zijn altijd feiten die nog ontdekt moeten worden, maar de RCE zou wettelijk de bevoegdheid moeten hebben om bouwhistorisch en archief onderzoek te kunnen doen, ongeacht of de eigenaar daar toestemming voor geeft of niet. Mogelijk zou die opdracht kunnen uitbesteed worden aan de plaatselijke organisaties.

Dat de historie onbekend is maakt het lastig om de waarde vast te stellen bij “Anneke de Bruijn” en wordt de discussie gestoeld op verschillende niveaus van kennis over de waarde in de geschiedenis van Asten.

Destijds mocht Annelou van Griensven twee weken in het pand overnachten. Momenteel (2013) vindt de eigenaar dat het pand in

dermate slechte staat is dat er niemand het gebouw in mag. Als eerder daarvoor was geopperd was het wellicht wel mogelijk geweest.

Tallose organisaties houden zich in Noord-Brabant bezig met erfgoed en rijksmonumenten. Een kleine greep hieruit: Stichting Monumentenwacht, het Monumentenfonds, het Brabants heem, Bond Heemschut, de Monumentenfederatie, Stichting Monumentenhuis, het Brabants Landschap (in hun gebieden), de van Abbestichting (regio Eindhoven), Heemkundekringen (“de Vonder” voor Asten), Hendrick de Keyser enzovoorts.

Al deze organisaties hebben tot 2012 nauwelijks actief bijgedragen aan het behoud van een rijksmonument in Noord-Brabant. De participatie van de erfgoedorganisaties schiet tekort. Er zou meer onderzoek moeten worden gedaan wat de oorzaak hiervan is, maar dit kan deels komen door het feit dat er zoveel organisaties zijn waardoor er geen duidelijke stem meer te horen is. Ook kan meespelen dat de organisaties niet op de juiste manier zijn geïnformeerd over deze problematiek.

Fusie van erfgoedorganisaties is daarom ook noodzakelijk. Gestreefd zou moeten worden naar een organisatiestructuur zoals de overheid werkt. De RCE dan een paar provinciale organisaties en een of twee voor een gemeente. Daardoor schep je een betere communicatie en is het mogelijk

eerder in te grijpen en is het mogelijk om eerder te pleiten voor historische onderzoeken.

Bovendien zit er weinig “pit” bij de Rijksdienst voor het cultureel erfgoed om actief bij te dragen aan het behoud of herontwikkelen van erfgoed. Wanneer zij de bevoegdheid krijgen om actief “het volk” te informeren over de ins and outs van een object om te laten zien wat de waarde er van is. Dit zou bijdragen aan het bewustzijn dat iets een rijksmonument is met als gevolg dat die kennis van het verleden meegenomen wordt in toekomstige ontwikkelingen. Het is niet dat de RCE zelf moet gaan herontwikkelen, maar de RCE zou al op voorhand de meeste ins and outs van het object op papier moet hebben van een bepaald rijksmonument.

4.1.3 Integratie Ruimtelijke Ordening:

Integratie betekent niet alleen dat er binnen de erfgoedsector wat moet veranderen. Ook naar buiten toe zouden er zaken moeten veranderen. Dit heeft een technologische en sociale component. Enerzijds zouden er databases moeten worden aangelegd bij het regionaal archief (RHC-Eindhoven) waar eenvoudig in op te zoeken is wat de betekenis van dat object is; anderzijds zouden erfgoedprofessionals dichterbij de inwoners en politiek moeten staan zodat kennis eenvoudiger over te dragen is en dat men ook weet van elkaar wat men van elkaar kan verwachten.

Erfgoed integreren in ruimtelijke ontwikkelingen kan snel worden gezien als obstakel of als kosten opdrijvende post. Gezien het onderzoek van Jan Rouwendal in *Erfgoed op waarde geschat* is dit waar als het gaat om directe inkomsten, maar niet voor de baten voor zowel de omgeving als de het object zelf.

4.1.4 Juridisch kader:

4.1.4.1 Monumentenwet:

Binnen de monumentenwet is geen onderhouds- en restauratieplicht opgenomen. Je mag het pand alleen niet vernielen. Daardoor is het mogelijk om een gebouw passief te laten vervallen en het dan te slopen. Dit is gebeurd en als niemand op staat zal dit gebeuren bij “Anneke de Bruijn”. Het is een van de belangrijkste redenen waarom dit pand er nog verloederd bij staat.

Dit is eigenaardig. Je maakt een pand tot een bijzonder object in Nederland en je mag het gewoon laten verslonzen. De monumentenwet dient er juist voor om rijksmonumenten te beschermen en dat schiet tekort bij ongeveer 900 rijksmonumenten in Nederland.

Onderzoek zou moeten worden gedaan of, en hoe leegstaande rijksmonumenten beter kunnen worden beschermd en hoe ze her te

ontwikkelen zijn. Is het mogelijk om een onderhouds- of restauratieplicht in de wet op te nemen?

4.1.4.2 Overheid:

Binnen de overheid is een tweespalt waar te nemen. Enerzijds wordt op rijksniveau projecten zoals “Anneke de Bruijn” gestimuleerd. Anderzijds wordt vanuit de provincie en de gemeente de mogelijkheden tot behoud of herontwikkeling zeer beperkt en zijn zij de “eindverantwoordelijke” voor rijksmonumenten.

4.1.5 Begrippen “dorp” en “gezelligheid” in relatie tot erfgoed in Asten:

Uit het onderzoek blijkt dat de definitie van een “dorp”, “gezelligheid” in relatie met “erfgoed” nog niet eenduidig is. Elke partij kent hier andere waarden aan toe. Oorzaak kan zijn dat het besef van erfgoed verschilt of dat de kennis over Asten verschilt bij partijen en wat voor kennis je bij de ontwikkeling van Asten zou kunnen betrekken.

Er zou meer onderzoek moeten worden gedaan naar wat er onder de bevolking hierover wordt gedacht.

De ondervraagden zouden sterker met hun standpunt naar voren moeten treden om een discussie over het centrum op te wekken waardoor meer mensen betrokken raken bij de ontwikkeling van het centrum met als gevolg dat er meer zaken op elkaar afgestemd worden.

Bij het pand “Anneke de Bruijn” zou aansluiting op dit begrip in Asten een uitkomst kunnen bieden voor het behoud van het pand. Wanneer benadrukt kan worden dat “Anneke de Bruijn” dit dorpse, gezellige karakter heeft dan is er wellicht meer draagvlak voor het behoud.

4.1.6 Discoursen:

In weze is iedereen bereid om het verleden mee te nemen in toekomstige ontwikkelingen. De mate waarin verschilt. Het idee dat alles erfgoed of juist niet, is hier nog niet waar te nemen. De hoogste waardering geldt met name voor kastelen of authentieke boerderijen. Het historistisch discours is de meest voorkomende variant, met de kanttekening dat dit dient voor het hedendaagse belang. Wanneer dit belang wegvalt, is het mogelijk dat erfgoed snel verdwijnt.

Bibliografie Hoofdstuk 1 Inleiding:

Wetenschappelijke documenten:

Rouwendal, R., Duijn van, M., Cultureel erfgoed op waarde geschat, 2013, H. 4 Cultureel erfgoed en het vestigingsgedrag van huishoudens p. 45 – 52

Rouwendal, R., Oud Goud, 13 maart 2013, Rede Jan Rouwendal

Geschiedenisboeken:

Warnar, C., Asten: geknipt door Christ Warnar, 2012, Asten klokkendorp, Uitgever: Christ Warnar en VLAASch p. 16-17

Griensven, van, A. Between two lives, 2009, Uitgever: Annelou van Griensven

Plandocumenten:

Bruns, J., Koopmanschap, R., Bouwhistorische verkenning Chain Adviesbureau Amsterdam/Rijkswijk, 19 februari 2008

Provincie Noord-Brabant, Cultuurhistorische Waardenkaart, bekeken op: 2 juli 2013

(http://atlas.brabant.nl/SilverlightViewerProvNB/Viewer.html?ViewerConfig=http://atlas.brabant.nl/Geocortex/Essentials/REST/sites/CHW_Viewer/viewers/BasisViewerPlusCHW/virtualdirectory/Config/Viewer.xml)

Gemeente Asten, Voorstel voor de Commissie Ruimte, d.d. 18 mei 2010

Ir. Peters, W. A. M. J., Welstandscommissie, 24 oktober 2012

Smouter, R., Rijksdienst voor cultureel erfgoed, 19 november 2012, Advies omgevingsvergunning monumenten

Monumentenregister Rijksdienst voor Cultureel erfgoed, bekeken op: 2 juli 2013 gezocht naar: Asten

Sites:

<http://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/wat-verandert-er-op-1-januari-2012-voor-erfgoed> bekeken op: 3 juli 2013

<http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php> bekeken op: 5 juli 2013

<http://www.netwerkerfgoedenruimte.nl/hogleraren/oraties> bekeken op: 3 juli 2013

<http://nos.nl/artikel/418869-klok-notre-dame-in-asten-gegoten.html> bekeken op: 5 juli 2013

<http://www.siris.nl/article/asten/198326/aanvraag-sloopvergunning-pand-anneke-de-bruijn/> bekeken op: 5 juli 2013

Krantenartikelen:

Eindhoven's Dagblad, *Onderzoek naar staat oude panden*, Eindhoven, 27 januari 2007 <http://www.ed.nl/regio/onderzoek-naar-staat-oude-panden-1.1682569> bekeken op: 5 juli 2013 Eindhoven's Dagblad, *Heemkundekring toch tegen sloop*, Eindhoven, 9 januari 2013 <http://www.ed.nl/regio/asten/heemkundekring-toch-tegen-sloop-1.3599237> bekeken op: 5 juli 2013

Eindhovens Dagblad, *Rijksdienst: slopen mag*, Eindhoven, 10 augustus 2012

<http://www.ed.nl/region/rijksdienst-slopen-mag-1.3296234>

Afbeeldingsverantwoording:

<http://www.meliskerkebv.nl/nieuws.php?id=65> bekeken op: 10 juli 2013

Van de Laarschot, H., RHC-Eindhoven Kadasterkaart Asten 1832, 1832

<http://www.interieurdesigner.be/interieurprojecten/woning-inrichting/wonen-in-een-kerk-herbestemming-woonkerk-xl-utrecht.html>

bekeken op: 20 juli 2013

http://www.himmels.nl/wittege_nog_1.html bekeken op: 6 juli 2013

Niessen, S. R., geïnspireerd op Google Earth 2009, Regionale kaart Asten, 2013

Niessen, S. R., Koningsplein 16, 2012

Bibliografie Hoofdstuk 2 Theoretisch kader:

Wetenschappelijke literatuur:

2.1

- Grijzenhout F., *Erfgoed de geschiedenis van een begrip*, 2007, Inleiding, Uitgever: Amsterdam University Press p. 2 – 14

- Langereis, S., Grijzenhout, F., *Erfgoed de geschiedenis van een begrip*, 2007, *Antiquitates: voorvaderlijke oudheden* Uitgever: Amsterdam University Press p. 57, 62, 66-68, 79-80
- Roenhorst, W., Grijzenhout, F., *Erfgoed de geschiedenis van een begrip*, 2007, *Monumenten van natuur en schoonheid* Uitgever: Amsterdam University Press p. 202
- Eickhoff, M., Grijzenhout, F., *Erfgoed de geschiedenis van een begrip*, 2007, *Archeologisch erfgoed: een onbeheersbaar concept* Uitgever: Amsterdam University Press p. 255
- Hidding, M., *Planning voor stad en land*, 1997, *Ruimtelijke planning onder de loep*, Uitgeverij Coutinho p. 94
- Van der Zande, A., During, R., *Erfgoed en ruimtelijke planning*, 2009, *Deel A Erfgoed en ruimtelijke ordening* SDU Uitgevers p. 30-31
- Reuselaars, I., Van der Valk, A. J. J., Van der Zande, A., During, R., *Erfgoed en ruimtelijke planning*, 2009, *Gereedschap voor cultuurhistorie en ruimtelijke ordening* SDU Uitgevers p. 198-199

2.2

- Den Boom, T., Geeraerts, D., Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal Deel I, 2005
- Frijhoff, W., *Dynamisch erfgoed*, 2007, *Dynamisch erfgoed* Uitgeverij SUN p. 37-40
- Frijhoff, W., *Dynamisch erfgoed*, 2007, *Cultureel erfgoed in wording* Uitgeverij SUN p. 58-59
- Frijhoff, W., *Dynamisch erfgoed*, 2007, *Dynamisch erfgoed* Uitgeverij SUN p. 33-36

2.3

- Duineveld, M., Van oude dingen, de mensen, die voorbij gaan (2006) de deconstructie van drie vooronderstellingen, p. 77-94
- W. Krul, Erfgoed: de geschiedenis van een begrip (2007) Tegen het erfgoed: over vooruitgang en vandalisme Uitgever: Amsterdam University Press p. 265-269

2.4

- Jansen, J., De toekomst van het verleden, 2012, p. 3-24
- Van der Zande, A., During, R., Erfgoed en ruimtelijke planning, 2009, Uitvoeren van ruimtelijke projecten en erfgoed: succesfactoren in het publiek-private samenspel, p. 173
- Hidding, M., Planning voor stad en land, derde druk 2006, Ruimtelijke planning voor stad en land in historisch perspectief p. 42-49
- Grijzenhout, F., Erfgoed: de geschiedenis van een begrip, 2007 Inleiding p. 16

Geschiedenisboeken:

2.1

- Polano, M., Kuipers, M., Jaarboek monumentenzorg 1995, 1995, Monumenten in nood: het ontstaan van de monumentenwetgeving in 1940-1950 (http://www.dbnl.org/tekst/_jaa030199501_01/_jaa030199501_01_0005.php)

2.5

- Coenen, J., Asten, 'n eeuw historie van een Peeldorp, 1986, H. 8 Het kerkelijk leven Uitgever: Rabobank Asten p. 129-131

- Coenen, J., Asten Een eeuw historie van een Peeldorp (1986) Een beschrijving van Asten Uitgever: Rabobank Asten p. 21-22
- Joosen, W., Maas, T., Asten Geschiedenis van de heerlijkheid Asten, 1994, Van kasteel tot ruïne, Uitgever: Stichting Geschiedschrijving Asten p. 155-157
- Asten in Oude Ansichten (1970), Asten de geschiedenis van een Peeldorp (1986) en Asten, Heusden, Ommel over de grens van twee eeuwen (2001)
- Maas, H., Brabants Heem tijdschrift, 2001, Bekommenen, bewaren, beleven : 150 jaar monumentenzorg in Noord-Brabant \ Brabants heem : tweemaandelijks tijdschrift voor Brabantse heem- en oudheidkunde, p. 86, 92-96 (Tijdschrift)

Plandocumenten:

- J. Bruns, R. Koopmanschap, 19 februari 2008, Bouwhistorische verkenning, Chain Adviesbureau, Amsterdam/Rijswijk

Sites:

2.1

- <http://www.natuurmonumenten.nl/natuurgebieden/naardermeer/over-dit-gebied> bekeken op: 1 juli 2013
- <http://www.rgd.nl/onderwerpen/de-gebouwen/ruine-van-brederode> bekeken op: 1 juli 2013
- Th.H. Lunsingh Scheurleer, 2012, Stuers, jhr. Victor Eugène Louis de (1843-1916), 's-Gravenhage, Huygens ING (<http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/stuers>) bekeken op: 2 juli 2013
- <http://www.unesco.org/culture/natlaws/> bekeken op: 30 juni 2013

- http://www.dbnl.org/tekst/_voo016voor09_01/ bekeken op: 2 juli 2013
- http://www.dbnl.org/tekst/_voo016voor12_01/_voo016voor12_01_0001.php bekeken op: 2 juli 2013
- <http://www.wznh.nu/over-wznh/erfgoed-advisering/wat-is-monumentenzorg> bekeken op: 2 juli 2013

2.4

- http://www.parlement.com/id/vhnnmt7hw7e7/ministerie_van_volkshuisvesting bekeken op: 6 juli 2013
- <http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/amsterdam/huis-de-pinto> bekeken op: 6 juli 2013
- http://www.amsterdamsebinnenstad.nl/binnenstad//244/thema_nummer.html?PHPSESSID=3c710d58a06809a39f5f39f58ca1a663 ; bekeken op: 6 juli 2013
- <http://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/wat-verandert-er-op-1-januari-2012-voor-erfgoed> bekeken op: 3 juli 2013
- <http://www.hollandsewaterlinie.nl/pages/wat-is-de-nhw.aspx> bekeken op: 3 juli 2013

2.5

- Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, 1931, (http://www.dbnl.org/tekst/_voo016voor09_01/_voo016voor09_01_0007.php) bekeken op: 5 juli 2013
- Cultuurhistorische waardenkaart Noord-Brabant (http://atlas.brabant.nl/SilverlightViewerProvNB/Viewer.html?ViewerConfig=http://atlas.brabant.nl/Geocortex/Essentials/REST/sites/CHW_Viewers/viewers/BasisViewerPlusCHW/virtualdirectory/Config/Viewer.xml) bekeken op: 2 juli 2013

Interviews:

2.1

- LUP-91806 Cultural Heritage and landscape dynamics op vrijdag 26 april

2.4

- Veldpaus, L., *Managing historic urban landscapes* 26 april 2013
Presentatie voor LUP-91806; o.l.v. Janssen, J., Luijten, E., Renes, H., Rouwendal, J., Amsterdam

2.5

- Cornelissen, G. en Schout, A., Interview resp. Consulents Archeologie en Cultuur Regio Zuid en Consulents Advies en begeleiding op 4 april 2013

Krantenartikelen:

2.1

- Eindhovens Dagblad, *Eindhoven: Strijp S is werelderfgoed*, Eindhoven, 21 augustus 2009
(<http://www.ed.nl/regio/eindhoven/eindhoven-strijp-s-is-werelderfgoed-1.2180829>) bekeken op: 2 juli 2013

Afbeeldingen:

2.1

- <http://www.unimaas.nl/exposities/victordestuers/fotostuers.htm>

2.2

- <http://smurfsnetwork.tumblr.com/> bekeken op: 10 juli 2013

2.3

- <http://rosswolfe.wordpress.com/2010/09/17/exact-air/>
- <http://www.library.drexel.edu/blogs/taxonomy/term/501>

2.4

- <http://inmadom-myenglishclass.blogspot.nl/2012/07/english-verb-tenses.html>
- <http://www.vesteverde.nl/>
- <http://wil-di-angelis.tumblr.com/>
- Luiten, E. *Erfgoed en herontwerp* 26 april 2013 Presentatie voor LUP-91806; o.l.v. Janssen, J., Luiten, E., Renes, H., Rouwendal, J., Amsterdam

2.5

- J. Bruns, R. Koopmanschap, 19 februari 2008, Bouwhistorische verkenning, Chain Adviesbureau, Amsterdam/Rijswijk

Bibliografie hoofdstuk 3:

Wetenschappelijke documenten:

Winter H.B. et al., Toezicht en handhaving monumentenwetgeving (2011)
4.4 wettelijk kader strafrecht Organisaties: Pro Facto en Rijksuniversiteit Groningen p. 49-51

Harmsen, H., De oude kaart van Nederland: leegstand en herbestemming, 2008, Wat gaat er mis? P. 87
(<http://www.oudekaartnederland.nl/Pub/OudekaartNL.pdf>)

Klijn, J., A., Veeneklaas, F., R., Anticiperend landschapsbeleid, 2007, p. 9

Geschiedenisboeken:

Van Zalinge, L. et al. Asten 800 verhalen uit de geschiedenis van Asten, Heusden en Ommel, 2012, De Astense gemeenschap van middeleeuwen tot in de achttiende eeuw p. 9 - 14

Plandocumenten:

Chain Restauratie Advies, Bouwhistorische verkenning Koningsplein 12, 14 en 16 te Asten, 20 februari 2008 p. 4

Brief rijksdienst 30 juli 2008

Advies Welstandscommissie SRE Milieudienst, 24 oktober 2012; Advies omgevingsvergunning monumenten 19 november 2012

Tonnaer, Ontwerp bestemmingsplan, 28 februari 2013, *verbeelding* Gemeente Asten

Tonnaer Bestemmingsplan Asten centrumgebied, 28 februari 2013,
Toelichting p. 14 en p. 20 en p. 28

De Graaf, N., et al., Ruimtelijke visie Koningsplein 12, 14 en 16, 2009,
Huidig beleid p. 13-15

Tonnaer Bestemmingsplan Asten centrumgebied, 28 februari 2013,
Toelichting p. 28

Kortlang, F. P., Nota Archeologiebeleid (2010) 4.3 Erfgoedverordening
Organisatie: Gemeente Asten p. 16-17

Beleidsbrief MoMo (verdere gegevens onbekend)

Interviews:

Interview Gerda Cornelissen en Arno Schout.

Interview A. Geelen

Correspondentie Theo Jeukens

Sites:

De Bruijn, R., Anneke de Bruijn uit Asten overleden, 2006 Eindhovens
Dagblad bekeken op: 6 juli 2013
(http://gilammers.dse.nl/Asten/Info_Nieuws.html)

Bekeken op: 6 juli 2013 <http://www.ed.nl/regio/kansen-voor-drie-pandjes-van-de-bruijn-1.2382987>

Bekeken op: 6 juli 2013
<http://www.siris.nl/article/nieuws/12351/limburgs-museum-wil-winkel-van-anneke-de-bruijn/>

Bekeken op: 6 juli 2013
<http://www.siris.nl/article/mediatheek/198326/aanvraag-sloopvergunning-pand-anneke-de-bruijn/>

Bekeken op: 6 juli 2013 <http://www.ed.nl/regio/asten/heemkundekring-toch-tegen-sloop-1.3599237>

Bekeken op: 7 juli 2013
<http://www.cultureelerfgoed.nl/dubbelbestemming>

Bekeken op: 10 juli 2013:
http://www.adviesbureaugroen.nl/groen/nieuws/restauratieregeling_rijk_smonumenten_op_komst

Bekeken op: 10 juli 2013:
<http://www.brabant.nl/subsites/herbestemmen-erfgoed.aspx>

Bekeken op: 7 juli 2013:
<http://www.cultureelerfgoed.nl/dubbelbestemming>

Bekeken op: 21 juli 2013:
<http://www.cultureelerfgoed.nl/Monumenten/Subsidie/Subsidieregeling-stimulering-herbestemming-monumenten>

Bekeken op: 22 juli 2013:
<http://www.restauratiefonds.nl/restauratiefonds/Paginas/default.aspx>

Bekeken op: 22 juli 2013: <http://www.vsbfonds.nl/kunst-cultuur/cultureel-erfgoed>

Bekeken op: 21 juli 2013:

[http://www.nibag.nl/diensten/monumentenzorg/subsidieregeling-instandhouding-monumenten-\(sim\).html](http://www.nibag.nl/diensten/monumentenzorg/subsidieregeling-instandhouding-monumenten-(sim).html)

Bekeken op: 21 juli 2013:

http://www.architectenweb.nl/aweb/redactie/redactie_detail.asp?iNID=31262

Afbeeldingsverantwoording:

3.2

H. Van de Laarschot, tabel biografie Koningsplein 16, 2013

H. Van de Laarschot, afbeelding Oude kerk Asten, 1890-1900, RHC-Eindhoven

H. Van de Laarschot, kadasterkaart Asten Dorp, 1832, RHC-Eindhoven

Kunt u aangeven met een kruis door de afbeelding (rood) welke gebouw voor u een monument is en welke beslist niet (zwart). Twijfelgevallen krijgen geen merkteken.

'60

'30

Rozenstraat, bloemenbuurt

Leenderweg, Eindhoven

- Karakteristieke rijtjeswoning, massaal gebouwd

- Eerste moderne stadsplanning, eigen karakter

17^e eeuw

1651

Lindestraat, Asten

Grachtenpanden, Amsterdam

- Ouderdom, karakter

- Ouderdom, status, karakter

1991>

1750

Kruising Lienderweg-Hemelberg

Het Eeuwig Leven

- Beeldbepalend, oud

- Beeldbepalend, modern

<1750

'30

Koningsplein 16, Anneke de Bruijn

Ungerplein, Rotterdam

- Rijksmonument, slechte staat, leegstand, gaafheid

- Modern rijksmonument in gebruik

<1400

2000

Kasteelruïne Asten

Kasteel van Almere

- Kasteel, rijksmonument, ouderdom

- Modern kasteel, leegstand, allure

'70

'70

Parkstad Limburg

Jasmijnstraat, Asten

- Leegstaande moderne rijtjeswoning

- Moderne rijtjeswoning

Bijlagen: Afbeeldingenonderzoek

Bij het onderzoek is aangegeven dat er per afbeelding moest worden gekozen of het een monument was ja/nee en/of dat er twijfel was. Er is dus *niet* voor gekozen om de ondervraagden te laten kiezen tussen een van de twee afbeeldingen.

Overige gebouwen vermeld in de tekst:

Oude Jongensschool, gesloopt in 1963, nu winkelcentrum De Midas

Restaurant "Het Eeuwige Leven"

De voormalige Bluijssen's Villa (de boterfabrikant), nu advocatenkantoor

De "nieuwe" kerk, de Maria Presentatiekerk. Onder het plein liggen de restanten van de oude kerk.

Het voormalige klooster en bejaardentehuis "Bartholomeus"

Het oude postkantoor

Een van de drie huisjes aan de Emmastraat

Een van de drie huisjes aan de Emmastraat

Het voormalige autobedrijf Van Asten

Pand in de burgemeester Wijnenstraat

Afbeeldingverantwoording:

<http://manderstotaal.eu/projecten/detail/85/leenderweg-eindhoven> Jaren '30 woningen Eindhoven

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rotterdam_ungerplein3-19.jpg Ungerplein

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ae/Grachtenpand_Amsterdam.jpg Korte Prinsengracht, Amsterdam

Sandu Niessen (Koningsplein 16, Kruising Lienderweg-Hemelberg, Lindestraat, Restaurant “Het eeuwig Leven”)

<http://eropuit.blog.nl/landschap-natuur-milieu/2008/01/25/kasteel-almere-blijft-bouwput> Kasteel Almere

<http://www.vvvdepeel.nl/detail/kastelendag+bij+kasteel+astenheusden?item=de53a583-4433-4327-b85f-b27a6f3c4f73> Kasteelruïne Asten

http://asten.allesvan.nl/nieuws/detail/page/1/id/101415/Haalbarheidsbeoordeling_BMV_Bloemenwijk_in_raad_5_april Bloemenwijk Asten

http://www.platform31.nl/uploads/media_item/file/238/herstructurering.jpg Parkstad Limburg

Overige afbeeldingen:

<http://rijksmonumenten.nl/monument/516714/postkantoor+met+woning/asten/>

<https://picasaweb.google.com/wandelgeschiedenis2a/Asten5April2010>

[http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Huize Bartholomeus, Koningsplein 1, Asten.JPG](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Huize_Bartholomeus,_Koningsplein_1,_Asten.JPG)

<http://www.miba-asten.nl/projecten/zakelijk/kantoor/kantoormonument-te-asten/>

http://www.angelfire.com/pro/asten/verloren_schoonheden.htm

